

AFGANİSTAN'DA ORDU VE SİYASET İLİŞKİSİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Fazel Ahmad ANDARABI

Kütahya - 2022

T.C
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

AFGANİSTAN'DA ORDU VE SİYASET İLİŞKİSİ

Danışman:
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ

Hazırlayan:
Fazel Ahmad ANDARABI

Kütahya-2022

Kabul ve Onay

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana bilim dalında, 201891171009 öğrenci numaralı, Fazel Ahmad ANDARABI'nın hazırlamış olduğu "AFGANİSTAN'DA ORDU VE SİYASET İLİŞKİSİ" başlıklı yüksek lisans tez çalışması ile ilgili tez savunma sınavı jüri tarafından yapılmış ve adayın tezinin OY BİRLİĞİ ile kabul edilmesine karar verilmiştir.

26/09/2022

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ (Danışman)		
Dr. Öğretim Üyesi Volkan TURAN		
Doç. Dr. Cantürk CANER		

Onay

Doç. Dr. Arif KOLAY

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Afganistan’da Ordu ve Siyaset İlişkisi” adı altındaki çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

26/09/2022

Fazel Ahmad ANDARABI

Özgeçmiş

İlkokul'dan 6. Sınıf'a kadar Bağlan iline bağlı Andarab ilçesinde okudu. 6. Sınıf'tan lise bitimine kadar eğitim ve öğretimimi Afganistan İslam Cumhuriyeti'nde, Belh (Mezar-i Şerif) ilinde tamamladı. 2013 yılında lisans eğitimine Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü'nde başlayıp 2017 yılında mezun oldu. Daha sonra Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, yüksek lisans eğitimine başladı.

ÖZET

AFGANİSTAN'DA ORDU VE SİYASET İLİŞKİSİ

ANDARABI, Fazel Ahmad

Yüksek Lisans Tezi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ

Eylül, 2022, 70 sayfa

Afganistan, Ordunun siyasette etkili olduğu ve aktif rol oynadığı bir ülke olarak bilinmektedir. Ordunun siyasi güce sahip olması tarihsel olarak, 1747'de Ahmed Şah Abdali tarafından Afganistan'ın kurulmasına kadar uzanmaktadır. Nadir Afşar'ın Ordusunda "Saray muhafızı" olarak görev yapan Ahmed Şah Abdali, Haziran 1747'de Nadir Şah'ın öldürülmesinden sonra, askeri bir kişilik olarak bazı saray soyluları tarafından Afganistan'ın ilk kralı olarak seçilmektedir. O zamandan beri Ordu, ülke siyasetiyle her zaman yakın bir ilişki içinde olmuştur. Afganistan'da 1960'dan 1990'a kadar Ordu doğrudan siyasete karışmış ve 1973'te Muhammed Davud Han'ın liderliğinde, Muhammed Zahir Şah'ın kraliyet sistemini kansız bir darbeye devirmiş ve bu sayede ülke tarihinde ilk kez cumhuriyet rejimini kurulmuştur. Daha sonra, Muhammed Davud Han'ın öldürülmesine yol açan 1978 kanlı darbesi sırasında Ordu, Davud rejimini devirdi ve Demokratik Halk Partisi'ni iktidara getirdi. Aynı şekilde silahlı kuvvetler, özellikle Sovyet birliklerinin Afganistan'dan çekilmesinden sonra 1991 yılının başlarına kadar isyanları bastırmak ve dış tehditlerle başa çıkmak için siyasi gücü güçlendirmek için aktif bir rol oynamıştır. Ancak Mücahitlerin zaferi ile birlikte, modern Ordunun dağılmasına neden olmuştur. Bu çalışmada tarihsel olarak Afgan Ordusunu anlatmakla birlikte Afganistan siyasetinde en önemli ve ilgi çekici konulardan biri olan Ordunun ülke siyasetine dâhil olmasına yol açan faktörleri, motivasyonları ve müdahale düzeyini üzerinde yoğunlaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afgan Ordusu, Askeri Darbe, Aşiretler, Cumhuriyet Rejimi, Siyaset

ABSTRACT**THE RELATIONSHIP BETWEEN THE ARMY AND POLITICS IN
AFGHANISTAN****ANDARABI, Fazel Ahmad****Master's Thesis, Department of Political Science and International Relations****Thesis Advisor: Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ****September, 2022, 70 pages**

Afghanistan is a country which has been prominently known by the fact that the army is influential over the politics strongly and plays very significant role in shaping the political implementations and decisions severely. From the historical perspective, the political power of the army depends upon the period of period when the Ahmad Shah Abdali has established Afghanistan in 1747. Ahmad Shah Abdali who served as the court guardian under the authority of Nadir Afshar, after his death in June 1747, has been elected as the first king of the Afghanistan by some nobles and governing elites. Since then, the army became directly relevant with the current policy because Ahmad Shah Abdali had military aspect and personality. As a matter of fact, the Afghan army had intervened directly into the politics between 1960 and 1990 and overthrown the royalty system of Mohamed Zahir Shah by means of the bloodless coup under the leadership of Mohamed Davud Han in 1973. As a result of this intervention, that is the first time in Afghan history a kind of modern republican regime had been established. Later on, in 1978, the army overthrown the existing Davud regime by killing him and put the Democratic People Party into the power. In similar way, the armed forces have played very important role in suppressing the civil insurrections and in tackling with the external threats and in empowering the existing political body. In this context, this study has been focused on the factors, motivations and the level/frequency of the military interventions in Afghanistan historically in line with the historical development process of the Afghan army.

Keywords: Afghan Army, Military Coup D'état, Politics, Republican Regime, Tribes

ÖNSÖZ

Çalışmam sürecinde bana ufuk açan, engin bilgisiyle yol gösteren, güler yüzü ve samimiyetiyle beni cesaretlendiren, tez danışmanım sayın Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ'a şükranlarımı arz ederim.

Ayrıca, Yüksek Lisans eğitimim boyunca maddi manevi desteklerini gördüğüm hocalarıma ve tecrübelerinden istifade ettiğim değerli jüri üyelerine teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, hayat boyu maddi ve manevi destekleriyle yanımda olan aileme sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN'A GENEL BAKIŞ

1.1. AFGANİSTAN'IN SİYASİ TARİHİ	5
1.2. TARİHSEL OLARAK AFGAN ORDUSU	6
1.2.1. Afganistan'ın İlk Ordusu	6
1.2.2. Afganistan'ın İlk Düzenli Ordusu.....	6
1.2.3. Afganistan'ın İkinci Düzenli Ordusu.....	8
1.2.4. Üçüncü Afgan Ordusu	10
1.2.5. Dördüncü Afgan Ordusu.....	11
1.3. AFGANİSTAN'IN MODERN ORDUSU	13
1.3.1. Afganistan İslam Devleti Ordusu	19
1.3.2. Taliban'ın Ordusu	19

İKİNCİ BÖLÜM

ORDUNUN TANIMI VE GÖREVLERİ

2.1. MODERN AFGAN ORDUSUNUN YAPISI	24
2.1.1. Afgan Ordusunun Etnik Dini Yapısı	25
2.2. AFGANİSTAN'IN YENİ ORDUSUNDA SİYASİ YÖNELİM	26
2.2.1. Modern Afgan Ordusunun Siyasete Müdahalesi	28
2.2.2. Muhammed Davud Han'ın Darbesi (1973).....	29
2.2.3. Demokratik Halk Partinin Darbesi (1978).....	30

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFGANİSTAN SİYASETİNE ASKERİ MÜDAHALENİN İÇ VE DIŞ FAKTÖRLERİ

3.1. AFGANİSTAN SİYASETİNE ASKERİ MÜDAHALENİN İÇ FAKTÖRLERİ.....	35
3.2. AFGANİSTAN'DA SİYASETİN AZGELİŞMİŞLİĞİ.....	35

3.2.1. Afganistan'da Kurumsal Güç Transferi Yöntemlerinin Zayıflığı	36
3.2.2. Afganistan'ın Geleneksel Toplumunda Güç Transferi Modeli	37
3.2.3. Afgan Toplumunun Geleneksel Yapısı.....	38
3.3. AFGAN TOPLUMUNUN ETNİK YAPISI	38
3.3.1. Afganistan'da Modern Hükümetin Siyasi Meşruiyetinin Zayıflığı	40
3.3.2. Partilerin ve Sivil Toplum Örgütlerinin Zayıflığı.....	40
3.4. AFGAN SİYASETİNE ASKERİ MÜDAHALENİN DIŞ FAKTÖRLERİ	42
3.4.1. Afganistan'daki Sovyet Nüfuzu	43
3.4.2. Sovyet Nüfuzunun Nedenleri.....	45
3.5. AFGANİSTAN'DAKİ SOVYET NÜFUZUNUN ARAÇLARI	46
3.5.1. Afganistan Ordusunda Sovyet Nüfuzu	47
3.5.1.1. Eğitim	48
3.5.1.2. Teçhizat	49
3.6. AFGANİSTAN DARBELERİNDE SOVYETLERİN ROLÜ	50
3.6.1. Davud Han'ın Darbesi ve Sovyetlerin Rolü.....	51
3.6.2. Demokratik Halk Partisi Darbesi Sovyetlerin Rolü.....	53
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
SONUÇ	
KAYNAKÇA	62
DİZİN	70

TEZ METNİ

GİRİŞ

Kadim bir tarihe sahip olan Afganistan eskiden Ariana ve Horasan olarak biliniyordu. Afganistan ismi bu coğrafyada her ne kadar yeni konulduysa da bu topraklar sahip olduğu tarihi değer bakımından olarak dünyanın en eski ülkelerinden biridir.

Afganistan, İpek Yolu üzerindeki konumu nedeniyle dünyanın büyük uygarlıkları arasında bir köprü haline gelmiştir. Bu yönüyle, eski zamanların en önemli ticaret merkezlerinden biri olarak kabul edilir. Bu nedenle ‘antik kültürlerin dört yolu’ anlamına gelen ‘*çar rahi ferhang hayi bastan*’ olarak da anılmıştır.

Değerli olan her şey aynı zamanda büyük risklere de sahiptir. Afganistan, tarihi ve kültürel konumu itibarıyla de büyük devletler tarafından sürekli işgale uğramış; bitmeyen savaşlar nedeniyle merkezi bir hükümete ve güçlü bir orduya sahip olamamıştır. Afganistan tarihi boyunca düzensiz ve etnik gruplardan oluşan ve yabancı güçlere karşı ülkesini savunan orduları bulunmaktaydı. Fakat, ordu düzenli ve sistemli bir niteliğe kavuşma sürecinde siyasallaşma sebebiyle bambaşka bir dönüşüm geçirmiştir.

Afganistan'da ordunun siyasi gücünün tarihi, Ahmed Şah Abdali tarafından Afganistan'ın kurulmasıyla birlikte başlamaktadır. Nadir Şah, hükümetinde komutan olan ve Nadir Afşar'ın öldürülmesinden sonra, aşiret liderleri ve toprak ağları tarafından askeri bir kişiliğe sahip olan Ahmed Şah Abdali, Afganistan'ın ilk kralı olarak seçildi. O zamandan beri ordu, ülke siyasetiyle her zaman yakın bir ilişki içinde olmuştur.

Afgan ordusu, bağımsızlık mücadelelerinde, sömürgeci ülkelere karşı savaşta önemli bir rol oynamakta iken, özellikle 1973 darbesinden sonra, askerler ülkenin siyasi meselelerine dahil olmuşlardır. Soğuk Savaş sırasında dünyada iki kutuplu bir sistemin oluşması ve Afganistan'ın Pakistan ile Durand sınırındaki sorunları, Davud Han'ın ülkenin ordusunu güçlendirmek için Sovyetler Birliği'nden ekonomik ve askeri yardım talep etmiş, Sovyetler Birliği de bu talebi bir fırsat olarak görüp kabul etmiştir. Bu yardımlarla beraber orduda ve dolayısıyla ülke siyasetinde ciddi bir değişim baş göstermiştir. Özellikle Afgan subaylarının Sovyet askerler tarafından ülke içinde ve Sovyetler'deki okullarında eğitilmesi, Afgan silahlı kuvvetlerinin Sovyet etkisi altına girmesine neden olmuştur. Bu subaylar, ilerleyen yıllarda Afganistan'daki darbelerde önemli rol oynamıştır.

1973'te Muhammed Davud Han'ın darbesi ve 1978'de Demokratik Halk Partisi'nin kanlı darbesi, ülke siyasetine askeri müdahalenin açık örnekleridir. Dr. Necibullah hükümetinin düşmesi ve Mücahitlerin zaferinden sonra Afgan ordusunun temelleri çökmüş ve birlikte ülkede iç savaşları başlamıştır. İç karışıklığın artması ve güçlü bir ordunun kurulamaması, 1996 yılında Taliban'ın ortaya çıkması için bir fırsat olmuştur (İnaç ve Sada, 2021b, s. 74).

Bu çalışmamızda, askerilerin Afganistan siyasetine müdahale faktörlerinin ve rollerinin incelenmesi üzerinde durulmuştur.

Çalışmamız üç bölüm halinde hazırlanmıştır:

Çalışmanın birinci bölümünde, Afganistan'ın kısa tarihi ve Afgan ulusal ordusunun tarihine değinilmektedir.

İkinci bölümde, ordunun tanımı ve görevleri, modern Afgan ordusunun yapısı, Afgan ordusunun etnik ve dini yapısı, Afganistan'ın yeni ordusunda siyasi yönelim, modern Afgan ordusunun siyasete müdahalesi, Davut Han'ın darbesi ve Demokratik Halk Partinin darbesi üzerinde durulmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Afganistan siyasetine askeri müdahalenin iç faktörleri ve nedenleri incelenmekte, ordunun siyasete müdahalesi ve dış faktör olarak Sovyetler Birliği'nin etkisini incelemektedir.

Çalışmanın Problemleri

- 1960 ve 1990 yılları arasında Afgan siyasetine askeri müdahaleye neden olan faktörler nelerdir?
- 1960 ve 1990 yılları arasında Afgan siyasetine askeri müdahalenin iç faktörleri nelerdir?
- 1960 ve 1990 yılları arasında Afgan siyasetine askeri müdahalenin dış faktörleri nelerdir?

Çalışmanın Hipotezi

1960-1970 yılları arasında Afgan siyasetine askeri müdahaleye hangi faktörlerin neden olduğu sorusuna yanıt olarak tezimiz şu hipotez ekseninde şekillenmektedir. Meşru güç aktarımı gibi kurumsal uygulamalar da dahil olmak üzere siyasi gelişme göstergelerinin zayıflığı, devletin meşruiyetine ilişkin genel yönetimi, güçlü ve aktif sivil toplum partilerinin ve kurumlarının varlığı ve Sovyetler Birliği'nin

nüfuz etme çabası, ülkenin en örgütlü sosyal kurumu olan ordunun 1960-1990 yıllarında Afganistan siyasetinde yıkılma ve iktidar devri boyutuna kadar müdahalesine yol açmıştır.

Çalışmanın Önemi

Bu çalışmanın ehemmiyeti konusunda, askerlerin siyasete müdahalesinin faktörlerini araştırmanın yanı sıra bir grup seçkin askerinin rolünü değiştirme alanlarını ve hükümeti destekleyen ve yasal görevi ülkedeki bütünlüğü ve anayasal üstünlüğü korumak olan bu seçkin askerlerin nasıl olup da hükümet karşıtı bir nitelik kazandığı ve fiilen yasal görev ve rollerinden saparak iktidara karşı çıkanların ilk saflarında yer almaları ve hükümetin temellerini sarsmaya çalışmışları da araştırılmıştır. 1960-1990 yılları arasında Afganistan siyasetinde ordunun bariz rolü, ülkede çok sayıda askeri darbenin yaşanması, iktidarın devredilmesi ve şimdiye kadar bu konu hakkında az çalışma yapılması da bu çalışmanın gerekliliğini göstermektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada ile üç amaç güdülmüştür. İlk olarak tarihsel açıdan Afganistan ordusunun değerlendirmesi ki bu değerlendirme içerisinde tarihsel olarak Afganistan’da oluşan ve yıkılan ordulardan, özellikle 1747 yılında ilk düzenli ordunun kurulması ve aşiretlerin ordudaki rolleri analiz edilmektir. İkinci olarak Afganistan’da ordunun siyasete müdahale etme nedenlerinden ve askerlerin siyasete müdahalesiyle iktidara elde etmesinden bahsetmektedir. Üçüncü olarak ordunun siyasete müdahalesi ve dış faktör olarak Sovyetler Birliği’nin rolü anlatılmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmayı hazırlarken konu ile ilgili Farsça, Peştuca, İngilizce ve Türkçe eserlerle birlikte dijital kaynaklardan da faydalanılmıştır. Çalışma konusunda yeterince Türkçe kaynak olmadığı için ağırlıklı olarak Farsça ve İngilizce kaynaklar kullanılmıştır. Ayrıca bir Afganistanlı olarak son 20 yıldaki gelişmeleri gözlemlemek ve toplumun durumunu yakından tanımak, tezdeki analiz hatalarını en aza indirebilme imkanını sağlamaktadır. Bu sebeple kendi tanıklık ve gözlemlerimden de tezde geniş geniş aktarımlarda bulundum.

BİRİNCİ BÖLÜM
AFGANİSTAN'A GENEL BAKIŞ

1.1. AFGANİSTAN'IN SİYASİ TARİHİ

Kadim bir tarihe sahip olan Afganistan eskiden Ariana ve Horasan olarak biliniyordu. Afganistan ismi bu coğrafyada her ne kadar yeni konulduysa da bu topraklar tarihsel olarak dünyanın en eski ülkelerinden biridir. Afganistan'ın ismi bu ülkeye bir asırdan fazla bir süre önce zamanın Afgan yetkililerin rızasıyla İngilizlerle yapılan anlaşma ile verilmiş olsa da bu toprakların ve sakinlerinin tarihi binlerce yıl tarih öncesine dayanmaktadır.

Afganistan, İpek Yolu üzerindeki konumu nedeniyle dünyanın büyük uygarlıkları arasında bir köprü haline gelmiştir. Ve eski zamanların en önemli ticaret merkezlerinden biri olarak kabul edilir. Bu nedenle 'antik kültürlerin dört yolu' anlamına gelen '*çar rahi ferhang hayi bastan*' adı verilmiştir. Bu coğrafya, İslam öncesi ve sonrası dönemlerde medeniyet, bilim ve düşüncenin beşiği idi (Farsnews Agency, 2016). Amerikalı arkeolog Profesör Louis DUPREE araştırmalarının sonucuna dayanarak bu coğrafyada MÖ 5.000 yıla kadar insanların yaşadığını söylüyor (Dupree, 2004, s. 95).

Günümüzde Afganistan, Asya'nın kalbinde yer alan dağlık ve denize kıyısı olmayan bir ülkedir. Yüz ölçümü olarak 652.225 km²'lik bir alana sahip olan, dünyanın 41. büyük ülkesidir. Afganistan'ın batısında İran, güney ve güney doğusunda Pakistan, kuzeyinde Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan ve kuzeydoğusunda ise Çin yer almaktadır. Resmi kaynaklara göre Afganistan'ın nüfusu 32,9 milyon olup, bunun 15,4 milyonu kadın ve 16,1 milyonu erkektir (Kohistani, 2021). Afganistan'ın başkenti Kabil ülkenin en büyük şehridir. Ülke nüfusunun büyük bir kısmı köylerde ve kasabalarda yaşamakta olup genellikle tarım ve hayvancılıkla hayatlarını sürdürmektedirler. Afganistan halkının % 99'u Müslüman, % 1'i ise diğer dinlere mensuptur (Arian, 2016).

Afganistan'ın siyasi tarihi, 18. yüzyılda Durrani hanedanı (1747) ile başlamaktadır. Afganistan, azınlıklardan oluşan bir ülke olup, içerisinde Tacikler (Farslar), Peştunlar, Özbekler, Türkmenler, Hazaralar, Beluçler yaşamaktadır. Resmi dili Farsça (Darice) ve Peştucadır.

Afganistan, coğrafi yapısı olarak Doğu Asya, Güney Asya, Batı Asya ve Orta Asya'yı birbirine bağlayan önemli bir jeostratejik noktada yer almaktadır. Bu nedenle sürekli işgale maruz kalmıştır. Afganistan, kaderi ve tarihi Hindistan'ın zengin ve efsanevi topraklarına doğru ilerleyen imparatorlara karşı özgürlüğü ve bağımsızlığı için

savaşarak ülkesini savunmasıyla doludur. Halkın imparatorluklara karşı direnişinden bahsederken; cesur, korkusuz ve özgür ruhlu gençlerin bir araya gelmesiyle oluşan ordular, kolordular bahsetmekteyiz. Bu gençlerden zamanla, seçkin komutanlar ve savaş ağaları olarak ortaya çıkıp, ordunun liderliğini üstlenmişlerdir. Bu ordular en basit örgütlenmeye sahip olmakla birlikte zamanın şartlarına göre yay, ok, mızrak ve kılıçlarla donatılıp ülkenin özgürlük düşmanlarına karşı savaşmışlardır. Ancak bunlar düzenli bir ordu değiller (Azimi, 1999, s. 4).

Afganistan konum itibari ile büyük devletler tarafından sürekli işgale uğramış, bu coğrafyada bitmeyen savaşlar nedeniyle Afganistan'ın merkezi bir hükümete ve güçlü bir orduya sahip olamamasına sebep olmuştur. 1800'lü yıllardan sonra başlayan kardeşler arasındaki iktidar savaşları, farklı zamanlarda İngilizler ve Rusların işgaline uğraması merkezi hükümeti ve ordunun yıkılmasına sebep olmuştur.

1.2. TARİHSEL OLARAK AFGAN ORDUSU

1.2.1. Afganistan'ın İlk Ordusu

Afganistan'ın tarih boyunca düzensiz ve etnik gruplardan oluşan ve yabancı güçlere karşı ülkesini savunan orduları vardı. Afganistan'da ilk etnik ve düzenli ordu, 18. yüzyılda Mirwais Han HOTAK tarafından kuruldu. 1709 yılında Özgür Ulusal Devleti adı altında tüm kavimler birleştirilip ülkedeki yabancılara karşı bir ordu kuruldu. Mirwais Han bu orduyla, İran'a karşı (1709-1715) savaştı ve Kandahar şehrinin bağımsızlığını Safevilerden aldılar (Mesbahzadeh, 2009, s. 46).

Mirwais Han'dan sonra oğlu Şah Mahmud Hotaki (1715-1725), ordunun idaresini devraldı. Bu ordunun etkili teçhizatı ve savaş silahları sadece birkaç parça hafif (zamburak) toptan oluşuyordu. Bu ordu 1737'de Nadir Afşar tarafından dağıtıldı (Ghobar, 2016, s. 315).

1.2.2. Afganistan'ın İlk Düzenli Ordusu

Afganistan'ın ilk düzenli ordusu, Ahmed Şah Durrani döneminde 1747 yılında sonra kuruldu. Bu ordu süvari, piyade ve topçu birlikleriyle donatılmış olup daimî ve aşiret ordusundan oluşuyordu. Ahmed Şah bu ordu ile ülkede yeni kurulmuş istikrarlı ve merkezi bir hükümetin temellerini sağladı. 1722 yılında Herat şehrinde doğan Ahmet Şah, Durrani hanedanlığın kurucusudur. Ahmed Şah ilk olarak Nadir Şah'ın ordusunda

saray muhafızı olarak görev yaptı, daha sonra Afgan askerlerden oluşan bir birliğin başına geçti. 19 Haziran 1747 yılında Nadir Şah öldürüldü. Hükümdarın suikastıyla ortaya çıkan boşluktan yararlanarak, Peştun kabilelerinin desteğiyle bir 'loya jirge' (Afgan aşiret liderleri grubu) kurup 1747 yılında padişah seçildi (Mousavi Dalini, 2015, s. 50).

Ahmet Şah Durrani, yeni kurulmuş hükümetini ayakta tutabilmek ve dış tehditlere hazırlıklı olmak için güçlü bir orduya ihtiyaç duyuyordu. Ahmed Şah'tan önce, her aşiret reisinin ve toprak sahiplerinin ayrı ayrı ordusu vardı. Ahmed Şah Durrani, düzensiz ve daimî askerleri birleştirerek güçlü bir ordu kurup bu orduyla kısa sürede Afganistan'ın topraklarını birleştirdi. Aşiretlerin askerlerini savaşa göndermek için merkezden uzaklaştırarak yerlerine ücretli askerler getirdi. Bu askerler genelde uzak yerlerden seçiliyordu; böylece aşiret askerleri gibi aşiret reisleriyle temasa geçme imkanları olmuyordu. Bu askerler devletten belli ve düzenli maaş alıyorlardı (Devleti, 2014, s. 35).

Daha intizamlı bir ordu için bazı işlerden sorumlu olarak askeriyede leşker Nevis (defterdar), ordu başı, carçi başı (münadi), sürsatçı (orduya yiyecek ve içecek sağlayan kişi) tayin etti. Ordu içinde süvari, piyade, ağır ve hafif topçu (zamburak), bunları taşımak için at, deve ve filden donatılmış olup 16.000 düzenli askerden oluşmaktaydı. Aynı zamanda yaklaşık 30.000'den fazla açık (düzensiz) asker başkentte, şehirlerde ve ülkenin sınırlarında bulunmaktaydı; savaş döneminde bu sayı değişebilirdi. Düzensiz askerler padişah tarafından kabilenin büyüklüğüne ve toprak ölçüsüne göre belirleniyordu. Örnek olarak, ülkenin doğusundaki küçük bir bölgeden (mürüvvet aşireti) 200 atlı ve maaşsız ve büyük bir eyaletten (Beluçistan) 6.000 develi düzensiz asker orduya katılıyordu. Bazı savaşlarda bu sayı 40.000 atlı ve piyade asker ve büyük topraklarla 700 deveye kadar yükseliyordu. Bu tür askerler Osmanlı döneminde de vardı onlara Kuvâ-yı milliye deniliyordu. Ordunun subayları Deh Baş (onbaşı), Sed Baş (yüzbaşı), Ming Baş (bin baş), Kullar Ağası (kölelerden sorumlu), Keşkekçi Baş (muhafız komutanı), Cezayirçi Baş (zemburekçi), Topçu Baş, Emir-i Leşker (askerlerin komutanı) ve Sipehsâlâr (ordu komutanı) vardı.

Ahmad Şah bu ordu ile yeni yerleri fethetti; savaş için on kez Hindistan'a seferber oldu. 1761 yılında en büyük savaşlarından olan Üçüncü Panipat Savaşı'nı kazandı. Ahmed Şah vefatından (16 Ekim 1772) sonra oğlu Timur Şah'a tam teçhizatlı 70 bin kişilik düzenli bir ordu bıraktı. Bu ordu, Zaman Şah dönemine kadar bu halde

kaldı. Timur Şah, babasının saltanatını korumak ve yerel ayaklanmaları bastırmak için bu ordudan büyük ölçüde yararlandı. Ancak bu büyük, tecrübeli ve güçlü ordu, Timur Şah'ın ölümünden sonra oğullarının iktidara gelmek için birbirlerine karşı kullanarak savaştılar; aynı zamanda İngilizler de dolay veya dolaysız bir şekilde müdahale ediyordu. Bu durum ulusal birliğe ciddi şekilde zarar vermişti ve hatta Durrani saltanatının yıkılmasına neden oldu. Zaman Şah'ın (1801) ölümüyle iç çatışmalar şiddetlendi; kabilelerin arasındaki ihtilaflar Afganistan'ın güneyinden, batısından ve doğusundan birçok bölgenin ayrılmasına neden oldu. Böylece ordu zayıfladı ve bu süreç Şah Şüca dönemine kadar devam etti. Şah Şüca (1842) öldükten sonra kraliyet sarayı İngilizler tarafından yağmalandı ve Afganistan ordusu dağıldı (İnaç ve Sada, 2021d, s. 7).

1.2.3. Afganistan'ın İkinci Düzenli Ordusu

Ordunun dağılması Durrani hanedanının yıkılmasına ve yabancıların ülkeye müdahale ve nüfuzuna neden oldu. Emir Dost Muhammed Han dönemine kadar güçlü ve düzenli bir ordunun olmaması Afganistan'ı kaosa sürükleyerek Feodal hükümetlerinin kurulmasına neden oldu (Khorram, 2003).

Emir Dost Muhammed Han, saltanatının ikinci döneminde (1804-1861) yaklaşık 30.000 kişilik düzenli bir ordu kurdu. Emir, bu orduya sadece kendi canını ve ailesini korumak için kullanıyordu. Bu ordudan ülkenin özgürlüğünü almak için İngilizlere karşı herhangi bir girişimde bulunamadı (Azimi, 1999, s. 25).

Emir Dost Muhammed Han, konumunu ve hükümetini korumak için Afgan ordusuna çok önem veriyordu. Modern ve eğitilmiş Avrupa tarzı bir ordu kurmak için Avrupalı, Amerikalı ve Avrupalılardan eğitim görmüş İranlı ve Hintli kaçak Müslüman askerli de askeri danışman olarak orduda istihdam etmişti. Gregorian'a göre 'Dost Muhammed han, Avrupalılardan tavsiye ve askeri teknoloji alan ilk Afgan hükümdarıydı' (Devleti, 2014, s. 78).

Askerin istihdam yönetimi normal askerlik veya gönüllü kayıt yolu ile değildi. Güçlü ve sağlıklı insanları her yerde tutuklayıp askere kaydediyorlardı. Askerlik kuralları son derece külfetliydi. Askerlerin bir silah veya diğer askeri teçhizat sattıkları durumda idam cezasına çarptırılıyordu, askerlerin aileleri de ya kaçmak zorunda kalıyordu ya da hapse atılıyordu. Askerlerin görevlerinde başarısız olması durumunda

aileleri de cezalandırılıyordu. Askeriye her ne kadar liyakate göre görevlendirse de Dürrani hanedanlığı ve kavmiyet kökeni öncelikli tutuluyordu. (Gregorian, 2009, s. 46).

Emir Dost Muhammed Han'ın 1863'te Herat şehrinde vefatından sonra oğullarının her biri kendilerini iktidara uygun görüyordu. Aralarındaki iktidar savaşı 1868 de Emir Şir Ali Han'ın ikinci kez iktidara gelmesine kadar devam etti.

Emir Şir Ali Han döneminde siyasi, ekonomik, kültürel ve eğitim alanında reformlar yapılmıştır. Askeriyede reformlar ve modernizasyonu getirmek Emir Şir Ali Han'ın ilgilendiği konulardan biriydi. Onun döneminde, Avrupa askeri reformlarıyla alakalı kitapları Farsça ve Peştuca'ya tercüme ettirdi. Ve Avrupa askerlerinin rütbelerini bir medeniyet sembolü olarak Afgan askerlerin üniformasında kullanıyordu. Emir Şir Ali Han, askerler için düzenli ve nakit maaş veriyordu (Tutar, İnaç ve Güner, 2006, s.281).

Orduyu yeniden tertip etmek için İngilizlerden yardım sağladı. İngiltere 1869 yılında Hindistan'dan ona yaklaşık 1,2 milyon rupi (100.000 £) ve yaklaşık 12.000 silah ve 12 parça top gönderdi. Emir Şir Ali Han, ordunun savunma gücünü artmak için silah fabrikaları açtı; bu fabrikalarda her ay bir top ve büyük miktarda barut üretti.

Ghobar'a göre 'Emir Şir Ali Han döneminde Afgan ordusu eğitim, düzen ve disipline tabi tutuldu. Her ne kadar bu ordu sevkülceyş konusunda başlangıç aşamasında olsa da ancak her gün geliyordu ve üç sınıf (piyade, süvari ve topçu) büyük askeri bölgelerde bulunuyordu. Askeri eğitimi, okullarda askeri talimname aracılığıyla gerçekleştirildi. Askeri tugayları kurulup yabancı öğretmenler istihdam edildi (Ghobar, 1987, s. 540).

Emir Şir Ali Han döneminde düzenli ve modern Afgan ordusu, 57 piyade birimi (34 bin ve birkaç yüz kişi), 20 süvari birimi (11 bin ve birkaç yüz kişi) ve 26 dağ ve süvari topu ve fili (1.500 kişi) içeriyordu. Düzenli ve sürekli olarak istihdam edilen askerlerin adedi yaklaşık 50.000 kişi idi. Askerler üniforma olarak şapka, mont, pantolon ve palto giyiyordu (İnaç, 2017, s. 63).

20 Kasım 1878'de İngilizlerin Afganistan'ı ikinci kez işgal etmesinden sonra Emir Şir Ali Han, oğlu Abdullah'ın ölümünden duyduğu hoşnutsuzluk nedeniyle başkentini ve halkını terk ederek İngiliz işgaline karşı bu orduyu kullanmadan Rusya'ya kaçtı. İngilizler Kabil'i işgal etti ve Afgan ordusu ikinci kez dağıldı.

1.2.4. Üçüncü Afgan Ordusu

Emir Şir Ali Han vefat ettikten sonra Abdurrahman Han dönemi (1880-1901) başladı. Otokritik ve müstebit bir kişiliğe sahip olan Abdurrahman Han, nerdeyse her alanda reformlar başlattı. Fakat onun asıl amacı, oldukça merkezi bir yönetim, iyi donanımlı ve kalıcı bir düzenli ordu kurmaktır.

Aslında Abdurrahman Han'ın bu eylemleri, Emir Şir Ali Han ve Dost Muhammed Han'ın eylemlerinin bir devamıydı. Fakat Abdurrahman Han'ın eylemlerini diğerlerinden farklı kılan şey, daimî ve düzenli bir ordu kurmak için diğer bütün devlet işlerinden farklı bir ilgi göstererek ve büyük bir şevkle yapıyordu. Emir Abdurrahman Han haftanın bir gününü orduyu organize etmek ve silah hazırlamaya ayırmıştı. Sonunda, düzenli ve daimî bir ordu kurmayı başardı. Askerlerin yarısı gönüllülerden, diğer yarıya ise aşiret ve kasabaların nüfusuna göre askerliğe alınıyordu.

Emir Abdurrahman Han, İngiliz Hindistan'ını taklit ederek ordusunu üç tümene ayırmıştı. Bu 3 tümende askerlerin dağıtımı şu şekildeydi:

1. Piyade 80 tümen, her tümen 700 kişi, toplam 56.000 kişi
2. Süvari 40 tümen, her tümen 400 kişi, toplam 16.000 kişi
3. Topçu 100 batarya, her batarya 100 kişi, toplam 10.000

Kraliyet muhafızları:

1. Piyade 4 tümen, her tümen 1.000 erkek, toplam 4.000 kişi
2. Süvari 3 tümen, her tümen 800 kişi, toplam 2400 kişi

Toplamda Emir Abdurrahman'ın ordusu 88.400 kişiden oluşuyordu.

Bunların içinde istihbarat ve polis teşkilatı dahil değildi. Bu ordu ülke tarihinin en büyük düzenli ve daimî ordu olmuştur. Emir, bu orduyu kullanarak, hükümet içinde küçük hükümetler kuran din adamlarını ve aşiret reislerini güçlü merkezi hükümete ve emirine uymaya zorlamayı başardı (Farhang, 2009, s. 178).

Emir, yeni kurulmuş ordunun geliştirilmesi, yenilenmesi ve Afgan silahlı kuvvetlerinin donatılması için Kabil'de döküm, top yapımı, silah yapımı, barut ve mermi üretimi, soğuk silahların bir arada olduğu silah imalat atölyelerini kurdu. Emir Abdurrahman Han, silah temini konusunda sadece İngilizlerin yardımına kalmayıp, Alman ve Fransız atölyelerinden çok sayıda top ve tüfek satın almıştı. Sonunda ateş

gücü, intizam ve disiplin açısından etnik ordulardan üstün bir ordu kurmayı başardı (Azimi, 1378, s. 7).

Ayrıca, ordunun kapasitesini ve kabiliyetini geliştirmek için, silahlı kuvvetleri eğitmek için Avrupa ve Hindistan'dan eğitmen ve askeri uzmanlar istihdam etti (Farhang, 2006, s. 474). Askerlerin maaşları nakit olarak ödeniyordu ve silahlı kuvvetler Avrupa tarzı üniformalar giyyordu (Gregoryen, 2009, s. 178).

Buna rağmen, Abdurrahman Han askeri kuvvetlerinin Afganistan'ı yabancı işgalcilere karşı savunacak kadar güçlü olduğunu hissetmiyordu; daha güçlü ve gelişmiş silahlarla donatılmış bir milyon kişilik bir ordu kurmayı hedefliyordu. Emir, Afganistan askerleri ile Avrupa ülkeleri arasında eğitim amaçlı bile olsa doğrudan temas kurmasına karşıydı. Bu konuda ordunun yabancılara bağımlı hale gelmesinden hatta yabancılardan ordu içerisinde nüfuz etmesinden endişeleniyordu (Devleti, 2014, s. 56). Emir Abdurrahman Han'ın (1901) ölümüyle birlikte siyasi iktidar oğlu Habibullah Han'a geçti.

1.2.5. Dördüncü Afgan Ordusu

Emir Habibullah Han döneminde de Afgan ordusu iyi gelişmeler kaydetti. Bunların arasında, 1909 yılında kabilde harbiye mektebi adı altında askeri okullar açıldı bu okullarda subaylara okul derslerin yanında, piyade, süvari, topçu ve muhabere gibi mesleki eğitimler veriliyordu. Başlangıçta 150 öğrencisi olan bu okullar daha sonra 900'e kadar yükselmişti. Bu okulda sipehsâlâr Muhammed Nadir Han gözetim altında Afgan ordusuna farklı rütbelerde mezun veriliyordu.

Emir Habibullah ordunun önceki yapılanmasını iptal etti ve başkent kolordusunu iki tugaya ayırdı. Her tugay üç alaydan ve her alay dört bin askerden oluşuyordu, toplam olarak Kabil'de 24 bin daimî asker vardı. Bu askerlerin görevi ise her şeyden önce padişah ve ailesinin güvenliğine sağlamaktı (Azimi, 2008, s. 29).

Emir Habibullah'ın 20 Şubat 1919 yılında öldürülmesinin ardından Afganistan'da modernist reformistler ile muhafazakârlar arasındaki iktidar mücadelesi alevlendi. Sonunda 21 Şubat 1919 yılında Emir Emanullah Han Kabil'de krallığını ilan etmeyi başardı. Emanullah Han modernist bir kral olarak biliniyordu. Modernleşmeye yönelik en çok reformlar Onun döneminde gerçekleşti (Budak, 2019, s.79).

Emir Emanullah Han'ın yaptığı reformlardan biri de orduyu Türkiye ve Almanya gibi benzer şekilde yeniden organize etmesiydi. Ayrıca askeri birimlerin üretimi için Alman şirketi tarafından donatılan, aralarında mühimmat fabrikaları dahil ek cihazlar oluşturdu.

Emanullah Han, Rusya, Almanya ve İngiltere'den satın alınan uçaklara ek olarak 1928 de İtalya'ya yaklaşık 100 küçük kamyon sipariş verdi. Emanullah Han'ın asıl amacı, 8 kolordulu modern bir ordu kurmaktır (Gregoryen, 2009, s. 313). O zamanki şartlarına göre birçok öğrenciyi askeri eğitim almak için Rusya'ya ve Türkiye Cumhuriyeti'ne gönderildi. Aynı zamanda ülke içinde çeşitli meslek okulları kurulmuş ve orduya mesleki eğitim verilmeye başlanmıştır.

Kabil'deki askeri atölye güçlendirildi, yurt dışından savaş mühimmatı ithal edildi ve uçaksavar silahları ve zırhlı araçlar Afgan askeri kuvvetlerine girdi (Ghobar, 1987, s. 796). Ülke içinde de bazı Afgan askerler İtalya'dan getirilen öğretmenlerle eğitim görüp bir grup ise Fransa ve İtalya'ya gönderildi. 1927'de İtalyan ve Almanya askeri uzmanlar ve eğitmen göndermesine rağmen Afgan ordusunun denetimi ve eğitimi Türk subaylarına bırakıldı. Afgan askerlerden sorumlu olarak Türk ordusunun genel kurmay başkanı General Kazım Paşa başkanlığındaki verildi (Gregoryen, 2008, s. 313).

Ayrıca Afgan ordusunu subayları, siyah karakul şapka, kahverengi kemerler ve Türk süvari botları içeren yeni üniformalarla donatıldı. Her ne kadar Afgan kabileler karşı çıksa da zorunlu askerlik getirildi. Emanullah Han, ordunun daimî üyelerini çoğunlukla etnik azınlıklar arasından seçilir ve bu askerler genellikle iki yıl görev yaparlardı.

Tarihçilerin ve yazarların çoğu, Emanullah Han döneminde, çeşitli alanlarda büyük reformlar yapılmasına rağmen, Afgan ordusunun fazla gelişmediğine inanılmaktadır.

Ghulam Muhammed Ghobar, "Afganistan Tarih Yolunda" adlı kitabında şöyle yazıyor: "Afgan ordusu, Emanullah Han zamanında çok gelişmedi. Sadece özel bir birliğin oluşturulmasından, Türk subay ve öğretmenlerinin yetiştirilmesinden, askeri birliklerin sevk edilmesinden... bazı Türk subay ve öğretmenlerden, bazı Afgan subayların Türkiye'deki ve yabancı ülkelerdeki yükseköğretime gönderilmesi ve çeşitli uçak ve topların satın alınmasından söz edilebiliriz.

Şah, düzenli ve güçlü bir ordu oluşturmak yerine, Mahmud Sami gibi Müslüman yabancıları işe alarak ve onlara orduyu yönetme yetkisi vererek, bilerek veya bilmeyerek orduyu zayıflattı (Azimi, 2008, s. 7). Musa Khan Jalalzai'den alıntı yapan Mazullah Devleti şöyle yazıyor: Emanullah Han, bütçe yetersizliği nedeniyle ordu personelinin sayısını azalttı ve demokratik ve teknokrat bir hükümdar olarak aşiret ordusunu bitirmeye karar verdi, güçlü ve kalıcı bir ordu yaratmaya çalıştı (Devleti, 2014, s. 90).

Azimi 'ye göre tüm bu süre boyunca ordu siyasetten uzak tutulmuş ve bu şekilde silahlı kuvvetler arasında hakimiyet ve itaat kültürü tamamen hakim olmuş, yukarıdan gelen emirlere körü körüne itaat edilmiştir. Kimi zaman bireysel veya gruplar halinde ordudaki gençler arasında ilerici düşünceler ve özgürlükçü eğilimler şiddetle bastırılmıştır (Azimi, 2008, s. 9). 1929 yılında Emir Habibullah Kalakani bazı kabilelerin yardım ile iktidara geçti Emanullah Han İtalya'ya kaçtı. Emanullah Han'ın hükümetinin yıkılmasından sonra ülkede bir huzursuzluk dönemi başladı ve Afganistan'ın ordusu üçüncü kez dağıtıldı.

1.3. AFGANİSTAN'IN MODERN ORDUSU

Emanullah Han hükümetinin 1929'da düşmesinden sonra Habibullah Kalakani, ülkenin din adamları ve muhafazakârların desteğiyle kısa süreliğine siyasi iktidara ele geçirdi. Habibullah Kalakani, arkadaşları ve müttefikleri, Kuhdaman ve Kohistan bölgelerinin müttefikleri ve önceki ordunun mensuplarıyla hızla Afgan ordusunu kurdu. Emir Habibullah Kalakani'nin ordusunun 20.000 civarında olduğu tahmin ediliyor (Azimi, 1999, S. 18).

Muhammed Nadir Şah, o dönemde Fransa Büyük elçiliğinde elçi olarak görev yapıyordu. Emanullah Han'ın tahttan indirilmesinden sonra, Fransa'dan ayrılarak önce Hindistan'a ardından İngilizlerin desteğiyle Kalakani'ye karşı savaşmak için Afganistan'a gitti.

Nadir Han, ülkenin dört bir yanında yapılan birçok savaşın ardından nihayet Kabil'e girdi ve Emir Habibullah Han, Kabil'den kaçmak zorunda kaldı. Nadir Han, Kabil'i hiçbir engel olmadan ele geçirdi. Nadir Şah Ekim 1929'da Peştun aşiretlerin ve Kabil'in nüfuzlu insanların katıldığı bir toplantıda kendi krallığını ilan etti. Tahta geçtikten sonra Emir Habibullah Kalakani'ye Mühür basılmış bir Kuran ile bir heyet göndererek, hükümete karşı savaşmayı bırakırsa kendisini affedeceğini söylemişti. Emir

Habibullah, etrafındakilerin ısrarı ile Nadir Han'ın teklifini kabul ederek Kabil'e geldi. Nadir Şah, sözüne tutmayıp, Emir Habibullah Han ve 16 arkadaşını Kabil'de idam etti. Emir Habibullah'ın 9 aylık hükümeti de böyle sona erdi.

Muhammed Nadir Şah, Habibullah Kalakani'den kurtulduktan sonra ülkenin güvenliğini sağlamaya odaklandı. Onun için ülkedeki kaos ve iç karışıklığı ortadan kaldırmak ve güvenliğini sağlamak için güçlü bir ordu kurmayı hedefledi. Nadir Han, Almanya, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerinden askeri ve ekonomik yardımlar talepte bulundu. Bu mali yardımlar, Afganistan'ın askerlerine düzenli bir maaş ödemesini sağladı. 1923 yılında ordunun asker sayısı 45 bine ulaştı (Jalalzai, 2005, S. 31). Grigorian bu yıllarda askerlerin sayısını 40 ila 70 bin arasında olduğunu ifade ediyor (Grigorian, 2009, s. 368).

Nadir Han'ın hedefinde modern silahlarla donanımlı 100.000 kişilik bir ordu kurmaktı. Nadir Han, Orduyu siyasetten uzak tutmuştu. Ordunun içinde her türlü yeni fikirlere karşıydı ve ona göre ordunu asıl görevi, siyasete müdahil olmadan ulusal birliği desteklemek ve egemenliği sağlamaktı. Nadir Şah'ın ordusunun özelliklerinden biri, yüksek rütbeli subayların yalnızca kraliyet ailesine ve kralın yakın akrabalarına olmasıydı. Bu anlamda alt rütbeli askerler ve subayların, kraliyet ailesine körü körüne itaat etmekten başka seçeneği yoktu (Devleti, 2014, s. 93).

Muhammed Nadir Han'ın ölümünden (8 Kasım 1933) sonra 19 yaşındaki oğlu Muhammed Zahir Şah tahta çıktı. Zahir Şah'ın iktidara gelmesiyle Afganistan'ın siyasi sisteminde yeni bir dönem başladı. Zahir Şah amcaları tarafından iktidara geldiği için, uzun süre sembolik olarak iktidarda kaldı. Asıl güç, amcası Muhammed Haşim Han'ın elindeydi. Haşim Han, acımasızlığı ve gaddarlığıyla tanınırdı. Kendini kanundan üstünde görüyordu. Bireysel özgürlük, demokrasi, inkılapçı ve ilerleyici düşünce ve fikirlere şiddetle karşıydı. Onun zamanında ordu onun emirlerine tabiydi. Ancak Zahir Şah, yasal olarak Afganistan silahlı kuvvetlerinin baş komutanı kabul edilmişti (Azimi, 1999, s. 32).

Haşim Han'ın başbakanlığı döneminde, tüm hükümet gücü onun elindeydi, hatta Harbiye Bakanı Şah Mahmud Han'ın yetkilerini sınırlandırmıştı. Ancak, kraliyet ailesi içindeki anlaşmazlık ve çekememezliklere rağmen, zamanın şartlarına ve bölgenin koşullarına göre Afganistan'da düzenli ve modern bir ordunun temeli yavaş yavaş atıldı. Onun döneminde, zorunlu askerlik yasal olarak uygulamaya geçti. Kabil'de askeri

okullar açıldı, orduya güçlendirmek için Çekoslovakya'dan askeri malzemeleri ve teçhizat satın alındı. İtalya ve İngiltere'den savaş uçakları temin edildi, Hava kuvvetlerinde İngiliz ve İtalyan uzmanlar istihdam edildi. Haşim Han, 17 yıl başbakanlık yaptıktan sonra Mayıs 1946'da aile baskısı nedeniyle istifa etmek zorunda kaldı. (Devleti, 2014, s. 95).

Muhammed Davud Han, Eylül 1953'te Zahir Şah tarafından kabineyi kurmakla görevlendirildi. Onun hükümet politikası, orduyu güçlendirmek, Peştunistan sorununu çözmek, aşiretlerin özerkliğini azaltmak ve ülkenin ekonomik kalkınması için dış yardımdan en iyi şekilde yararlanmaktı. Ülkenin savunma işlerinden de sorumlu olan Davud Han, orduya büyük önem veriyordu ve daha fazla insanın orduya katılmasını istiyordu. Halk içinde ordunun statüsünü artırmak için askerlerin üniforma giymesi yaygınlaştı. Askeri harcamalar önemli ölçüde arttı ve 1953'te askerlerin sayısı 80.000'e ulaştı (Azimi, 1999, s. 33).

Davud Han döneminde Peştunistan meselesinin Afganistan için önem kazanması, Afganistan ve Pakistan'ın bu konudaki anlaşmazlıkları nedeniyle savaş sınırına kadar gelmesinden sonra Davud Han, Afgan ordusunun modernize etmek ve güçlendirmek için bazı önlemler aldı. Davud Han, ordunun kemiyetini ve keyfiyetini artırmak ve modern silahlarla donatılmak için ABD'den askeri yardım için talepte bulundu. Ancak ABD'den bu talebi sonuçsuz kaldı; aksine ABD Pakistan hükümetine askeri yardımda bulundu. Davud Han, Pakistan'a yapılan bu askeri yardımdan dolayı endişelendi; bu yardımları Afganistan'ın güvenliği için ciddi bir tehdit olarak gördü. ABD Başkan Yardımcısı Richard Nixon'a 1954'te kabile geldi, Davud Han resmi olarak bu talebi tekrar yaptı. Ancak Nixon, Bâhtar Haber Ajansı'na yaptığı bir röportajda bu talebi reddederek, "Afganistan Amerika'dan çok uzak ve bu ülkeye yakından ilgilenmemiz çok zor" dedi (Tanin, 2004, s. 105).

Afgan hükümeti, Amerika Birleşik Devletleri'nden istediğini alamayınca, bu Askeri desteği ve yardımı alabilmek için Sovyetler Birliği'ne başvurmak zorunda kaldı. Sovyetler Birliği, Afganistan'ın talebini kabul ederek 1955 yılında Afganistan hükümetine üç buçuk milyon dolarlık bir kredi verdi (Azimi, 1999, s. 34). 1956 yılının başlarında Afgan ordusunun ihtiyaçlarının tespiti için SSCB'den bir grup Sovyet askeri heyeti kabile geldi. Ağustos 1956'da Afganistan ile SSCB arasındaki ilk askeri iş birliği anlaşması Moskova'da imzalandı. Bu anlaşmanın çevrecisinde, Sovyetler Birliği Afganistan'a askeri silahlarını Doğu Bloku ülkelerinden satın alması için 25 milyon

dolarlık kredi verdi. Aynı yılda, Sovyetler Birliği, Çekoslovakya, Doğu Almanya ve diğer komünist ülkelerden "T-34" tankları, MiG-17 uçakları, helikopterler ve hafif silahlar satın alındı. Aynı zamanda Ruslar Afganistan'ın farklı bölgelerinde havaalanı inşa ettiler. Günümüzde askeri olarak kullanılan Bagram havaalanı Ruslar tarafından inşa edilmiştir (Jalalzai, 2005, s. 31).

1959 yılında "General Leopold Sulovsky" başkanlığındaki bir Rus heyeti Kabil'e gelerek Afgan ordusunun düzenini Rusya'ya göre organize etmeye başladı. O zamana kadar Afgan ordusu Türkiye modeline göre organize ediliyordu. Aynı zamanda çok sayıda Rus uzman, Afgan askerlerini yeni silahları kullanma konusunda eğitmek için Afganistan'a geldiler ve bazı Afgan subayları, özellikle pilotlar ve tankerler, eğitim için Sovyetler Birliği'ne gönderildi (Ghos, 1999, s. 114).

Afganistan ordusu hava ve kara kuvvetleri 1958'e kadar aşağıdaki silah ve teçhizatla SSCB tarafından donatıldı: Karabina, Greenof, Kalaşnikof, makineli tüfekler, RPG-7, orta ve ağır tanksavar roketatarlar, 82 havan topları, BTR-40 ve BTR-152 zırhlı araçlar, T-34 tanklar, M30 ve D30 topları ve 57 tanksavar ve 37 uçaksavar, dört namlulu makineli tüfekler, CY-7 MiG 19 savaş uçakları, EL-28 ve MiG-7 avcı bombardıman uçakları ve Mey-16 nakliye ve savaş uçakları ve EL-14 transport uçakları... Ancak bu silahların çoğu 2. Dünya Savaşı'nda kullanılmıştı. SSCB ve sosyalist ülkelerde neredeyse modası geçmişti ve bazı silahların üretim fabrikaları kapatılmıştı. Bu silahların bir kısmı hiç kullanılmamış, kalan kısmı ise iyi boyanmış ve paketlenmişti (Azimi, 1999, s. 40). Yine de o zamana kadar komşu ülkelerin ordularına kıyasla zayıf görünen Afgan ordusu düzenli, modern, askeri teçhizat ve savaş araçlarına sahip olma açısından oldukça güçlü hale geldi.

Davud Han döneminde Afganistan ordusu hava ve kara kuvvetlerinden oluşuyordu. Ordunun idaresi yürütme organı ve meclisin denetimine bağlı olmadan doğrudan başbakanın denetimin altındaydı. Afgan ordusu, Avrupa orduların modeline dayalı bir ordu haline gelmeye çalışsa da ancak en başında beri patrimonyal bir yapıya sahipti (Delanty, 2013, s.46). Ordu kraliyet ailesine ve Başbakan Muhammed Davud Han'a bağlı olmakla birlikte ordu komutanları, kraliyet ailesine sadakatine göre seçilirdi. Davud Han, Muhammed Zahir Şah döneminde bu yapıyı korumak için çok çaba sarf etti.

Genel olarak Davud Han'ın Başbakanlığı döneminde oluşturulan ordu, geleneksel Afgan ordusundan çok farklı bir yapıya sahipti. Bu yeni Afgan ordusunun özelliklerinden bürokrasi, yeni yasalar ve düzenlemeler, yeni eğitimler, askerlerin yeni bilimleri öğrenmeleri için Sovyet üniversitelerine gönderilmesi, yeni silahların ve mali kaynakların sağlanması, ulusalcı eğilimler ve merkezi hükümete sadakatle bağlılık gibi askeri reformlar getirildi. Davud Han'ın ordusu ülkende tartışmasız güce sahip olmasının yanında hükümetin güven unsuru ve amaçlarına ulaşmada etkin bir aracı haline geldi (Devleti, 2014, s. 98).

Ordu içinde bazı reformlar gerçekleşti. Harbiye bakanlığının adı savunma bakanlığı olarak değiştirildi. Bu nedenle, 1953-1963 yılları arasında, yapı itibariyle, ordunun askeri birlikleri ilk kez Savunma Bakanlığı'nın denetimi ve tek komutası altındaydı. Kabil, Kandahar ve Paktiye'de üç büyük kolordu, Herat ve Mezar-ı Şerif'te müstakil bölükler ve ülkenin her yerinde alay ve tugaylar kurularak hükümetin temelleri sağlamlaştırıldı. Afganistan'da askeri okullar yeniden inşa edildi ve ilk kez bir askeri üniversite kuruldu. Ordu karargahlarında ve tümenlerinde askeri disiplini ve askerlerin üniforma giymesine çok dikkat ediliyordu. Zorunlu askerliğin süresi 2 yıl olarak belirlendi, daha önceki dönemler gibi askerlerin siyasi partiye üye olması ve taraf tutması kanunen yasaklandı. Davud Han askerlerin siyasetten uzak tutulması konusunda çok hassasiyet gösteriyordu (Aynı kişi 17 Temmuz 1973 tarihinde askerleri kullanarak Afganistan tarihinde ilk darbeyi gerçekleştirdi.) ona göre, askerlerin tek görevi ülkeyi her türlü iç ve dış tehlikelere karşı savunmaktır (Azimi, 1999, s. 36).

Muhammed Davud Han 3 Mart 1963'te kral Zahir Şah'a istifasını sundu. Kral 13 Mart 1963'te istifasını kabul etti. Yeni kabine Dr. Muhammed Yusuf tarafından kuruldu. Yeni hükümetin politikası, ülkenin önceki anayasasını değiştirmek ve Pakistan ile olan gerilimleri çözmektir. Yeni anayasa ülkede demokrasinin gerçekleşmesine dayalı olarak hazırlanmıştı. 1964 yılında Loya Jirga 'ye (Afganistan Ulusal Meclisi) sunuldu ve onay alındı. Yeni anayasanın onaylanması ile ülkede bir geçiş dönemi başladı. Geçiş döneminden 16 Temmuz 1973 darbesine kadar olan süreçte Afgan ordusu yeni silahlar ithal etti ve askerleri eğitim için Rusya'ya göndermeye devam etti. Aynı zamanda ülkede birçok askeri okul, silah tamirhaneleri, askeri hastaneler vb. inşa edildi.

Muhammed Davud Han, 17 Temmuz 1973 yılında bazı subayların yardımıyla silahlı bir darbenin ardından iktidara geldi. Bu başarılı darbesine "Devrim" olarak adlandırdı. Darbe kolaylıkla gerçekleşti, darbeye sadece 7 veya 8 kişi hayatını

kaybetmişti. Davud Han, yaptığı ilk radyo röportajında kraliyeti rejimini kaldırıp yerine cumhuriyeti getirdiğini duyurdu. Böylece Davud Han, cumhuriyetin kurucusu ve Afganistan'ın ilk cumhurbaşkanı oldu.

Davud Han'ın istifasından darbeyle iktidara gelene kadar 10 yıl geçmişti. Bu süreç içerisinde, ordunun modernleşmesiyle subayların zihniyeti de gelişmişti. Demokrasi döneminde siyasi partilerin kurulması, bu süreci daha da güçlendirmiştir. Orduda aydın sınıf gün geçtikçe büyüyordu. Subaylar artık eskisi gibi gözü ve kulağı kapalı değildi.

Davud Han, bazı ülkelerin önerisiyle ordu ve hükümeti aydın sınıfından tasfiye etmeye başladı. Bu hareketi ona pahalıya mal oldu. Rejime olan güvensizlik her geçen gün artıyor, rejimle işbirliği potansiyeli azalıyordu. Güvelik her gecen gün kötüye gidiyor, güpegündüz bir bakan ofisinde öldürülebiliyordu. Davud Han'ın aldığı aceleci kararları ve eylemleri neticesinde 27 Nisan 1978'de askerler ikinci silahlı darbeyi yaptı. Darbede Davud Han ve ailesi ile birlikte birçok asker ve sivil hayatını kaybetti. 1979 da Afganistan Demokratik Cumhuriyet rejiminin kurulması ve Nur Muhammed Tereki'nin cumhurbaşkanlığının ardından ordunun sayısı 145 bin askere ulaştı.

27 Nisan askeri darbenin ardından Sovyetler Afganistan'ın iç meselelerini müdahale etmeye başladı. 14 Eylül 1979 da Afganistan Cumhurbaşkanı Nur Muhammed Tereki kabilde Hafızullah Emin'in emiri ile öldürülürdü. Bu olaydan sonra daha önce Afganistan hükümetinin yaptığı talebi üzerinde 24 Aralık 1979 SSCB Afganistan'a askeri müdahale etti, Hafızullah Emin öldürdü yerine Babrak Karmal Afganistan'ın üçüncü cumhurbaşkanı olarak getirildi. Bu müdahaleyi halk tepki gösterip iyi karşılamadı. Aynı zamanda Afganistan'ın ordusu da zor durumda kaldı ve 1979'dan 1998'e kadar Afgan askerlerin nerdeyse yarsı ordudan ayrılıp işgalci bildikleri Ruslara karşı savaşmak için mücahit gruplara katıldılar. 30 Eylül 1987 Dr. Necibullah Babrak Karmalın yerine getirildi. SSCB,15 Şubat 1989'da BM 'ın aracılığı ile yaptığı bir siyasi anlaşmasında Afganistan'dan geri çekildi. SSCB Afganistan'dan çekildikten sonra Afganistan'da Sovyet birliği tarafından modern silahlar ve askeri teçhizatla iyi donatılmış 150 ila 300.000 Afgan askeri bıraktı. Bu ordu, yaklaşık 4 yıl boyunca Necibullah hükümetini Mücahitlerin saldırılarına karşı koruyabildi.

Sonunda Kızıl Ordusu ve Necibullah ile 14 yıl süren çatışmalardan sonra, Mücahitler 28 Nisan 1992 da Afganistan'ın başkenti Kabil'e girmeyi başardılar.

Mücahitlerin 28 Nisan'da kabile girmesiyle birlikte, Afgan ordusu içeriden bir çöküşle karşı karşıya kaldı ve Ordu güçleri, çoğu kendi kökenine yakın cihatçı partiler tarafından askere alındı. Böylece yıllarca emek verilmiş Afganistan'ın modern ordusu tamamen dağıldı.

1.3.1. Afganistan İslam Devleti Ordusu

Dr. Necibullah rejiminin düşmesinden sonra Profesör Burhaneddin Rabbani 1992 de İslamabat konferansında Afgan mücahit gruplar tarafından cumhurbaşkanlık seçimlere kadar 4 aylık geçici devlet başkanı olarak seçildi. Ancak Afganistan da bazı gruplar tarafından şiddetli savaşların başlaması ve yapılan anlaşmanın ihlali sebebiyle seçime fırsat bulunamadı ve Herat şehrinde bir bu kaostan çıkabilmek için bir çözüm toplantısı yapıldı bu toplantı da farklı gruplardan ve kavimlerden katılmıştı. Toplantının sonunda, 30 Aralık 1992 da oy birliğiyle Burhaneddin Rabbani'yi Afganistan'daki Mücahit hükümetinin ilk resmi cumhurbaşkanı ilan etti. Ekim 1996 ye kadar başkan olarak başkent Kabilde kaldı Talibanın kabile ele geçirmesiyle Afganistan'ın kuzeyinde yerleşip bu yeni çıkan örgüte karşı direnişe başlattı. Mücahitlerin düzenli askeri yapıları yoktu. Mücahitler, kendi etnik ve düzensiz askeri örgütlere sahipti. Sadece komutun ve mücahit askerler vardı. Mücahit askerleri genelde eğitimi olmayan ve iyi savaş becerilere sahip olan köylülerden ve bazı eski Ordu mensuplardan oluşuyordu.

1.3.2. Taliban'ın Ordusu

Taliban medrese talebeler anlamına gelen radikal İslamcı bir örgüttür. Eylül 1994 da Afganistan'ın Kandahar şehrinde molla Ömer tarafından kuruldu. Bazı ülkelerin mali, lojistik ve askeri desteğiyle 1996 Afganistan'ın başkentini ele geçirip kendi hükümetine ilan ettiler. 2001'e kadar süren Taliban hükümeti 5 yıl içinde nerdeyse Afganistan'ın 90% kontrolündeydi.

Taliban'ın düzensiz bir etnik orduya sahipti. Çoğunlukla maderse öğrencilerden oluşan bu örgüt, içerisinden daha önceki ordunun üst düzey subayları da vardı. Talibanın 400 adet tank ve 2 Rus savaş uçağı vardı. Ulaşım imkanları açısından çok zayıftı. Taliban askerleri son derece moralli savaşçılardı. Host, Kandahar ve Mezar-ı Şerif'te bulunan 3 güçlü askeri kampları vardı. 11 Eylül olayından sonra ABD, 7 Ekim 2001 de Afganistan'a saldırdı. O zamana kadar bunlara karşı savaşan direniş cephesinin

yardımla Taliban hükümetini yendiler ve Hamid Karzai Afganistan'ın geçici hükümet başkanı oldu.

ABD ve NATO güçleri daha önceki savaşlarda Ordusuyla birlikte bütün alt yapısı yerle bir olan Afganistan'a yeniden kalındırmak ve yeni ordu kurmak için harekete geçtiler 20 yıl süren bu çabaların sonunda Afganistan da daha önceden eşi benzeri olamayan bir Ordu kurmaya başardılar. Fakat bu Ordu ABD ye bağımlı bir şekilde kurulmuştu, askerlerin maaşları ve her türlü askeri tedarikti Amerika yapıyordu. Ayrıca çoğu operasyonları onların yardımı olmadan Afgan Ordusu yapamazdı özellikle hava operasyonları tamamen ABD' in elindeydi. 20 Taliban ve farklı gruplara karşı savaşta yaklaşık 100000'den fazla asker şehit oldu ordunun bütün imkanlarına rağmen 11 gün içinde yaklaşık 300 bin kişilik ordu birden dağıldı ve Taliban 15 Ağustos 2021 da kabile girdi Afganistan'ın cumhur başkanı Eşref Gani yurt dışına kaçtı. 20 yılda milyarlarca dolar harcaması ile kurulan Ordu tekrar dağıldı askerlerin yarı yurt dışında yarı da evlerinde diğer bir kısmı ise Taliban karşı kurulan direniş cephesine katılmak için Afganistan'ın kuzeyinden yer alan Pencşir ve Andarab'a gitmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM
ORDUNUN TANIMI VE GÖREVLERİ

Ordu, askerlerden meydana gelen düzenli ve intizamlı bir topluluk olmakla birlikte bir devletin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını her türlü tehlikelere karşı koruyan ve sahip çıkan en büyük askeri birliktir.

Ordu kelimesinin nereden geldiği konusunda farklı görüşler vardır. Ekseri görüşe göre, ordu kelimesinin Türkçeden türediği ve ordugâh dili veya askerlerin konuştuğu dil anlamına geldiği düşünülmektedir.

Ordu, ‘Or’ (orta, orda) ‘-du’ (Ek) olarak iki kelimedenden türetilmiştir ve ülkenin başkent -merkez- ordu ve teçhizatı anlamına gelmektedir.

Türkçe sözlüğe baktığımızda, “Hakanın oturduğu şehir, otağının kurulduğu yer” anlamına gelen ordu kelimesi tüm askeri birlik ve unsurların genelini ifade etmek için kullanılan bir terimdir (*Divan-ü lügatti-Türk Tercümesi*, I, 124). Farsçada ordu, yine bir devletin askeri gücü anlamına gelip eş anlamlıları ‘leşker’ ve ‘Arteş’ tir.

Ordu (Urdu), aynı zamanda Hindistan ve Pakistan’da konuşulan bir Hint-Avrupa dil ailesi olup Urduca (Orduca) dilini aynı zamanda ‘leşkerî dil’ de denilmektedir.¹ Erteş (Arteş) kelimesi de Türkçe ve Farsçadan ‘Er’ (asker) ‘-teş’ (ateş) kelimelerinin birleşimidir. Er kelimesi günümüzde Türk askerleri için kullanılmaktadır. Bazı kaynaklarda Erteş kelimesi Türkçe ve Farsça dillerinin birleşimi (Er ve Teş), olduğuna dair bilgiler de yer almaktadır.

Farsçada askerlere ‘Serbaz’ adı verilmiştir. Farsça da ‘Ser’ (baş) ‘-baz ise (kaybetmek ve oynamak) analıma gelir. Yani, canını feda etmek ve vatanını savunmak niyetinde olan birine ‘Serbaz’ denir. Veya hedefi uğrunda canını ve başını feda eden kişi anlamına gelir. Her ulus-devletin ulusal egemenliğini ve toprak bütünlüğünü savunmak için silahlı bir güce ihtiyacı vardır. Bir ülkenin ordusu, o ülkenin istikrarı ve istikbali için bel kemiği gibidir. Onun için tarih boyunca büyük imparatorların çok önem verdiği bir kurumdur.

Ordunun en temel görevi, ülkenin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne yönelik her türlü iç ve dış tehditlere karşı hazırlıklı olmak ve bunlara karşı koymak;

¹ Orducadan bir Lingua franca veya geçer dil olarak bahsedilmektedir. Gazneliler döneminde Türk ordusunun Hindularla iletişim kurmaları maksadıyla ortak dil olarak kullanılmıştır. İngilizler, Hindistan’ı sömürgeleştirmeleri sırasında Hindular ve Müslümanlar arasında ortak bir dil olarak da kullandılar. Dilbilimciler geçer dili, ortak bir anadili olmayan ve her biri farklı bir dille konuşan insanların arasında bir iletişim kurmak için kullanılan bir dil olarak bahsetmektedir. Ordu kelimesini T. Grahame Bailey, Şıranı’nın görüşüne yakın biçimde Urdu dilinin gelişimini şu şekilde özetlemektedir: “1027 yılı Urdu dilinin doğum tarihi olarak kabul edilebilir. Çünkü bu tarihte Gazneli Mahmud’un Pencap’i ele geçirmesiyle Müslüman askerler bölgeye gelip Lahor’a yerleştiler. Resmî dilleri Farsça olan bu askerler Pencâbî konuşan yerli halkla irtibat kurarak onların dilini öğrendiler. Fakat bu dili konuşurken birçok Farsça ve Arapça kelimeyi de Pencap diline soktular, böylece Urdu dilinin ilk şeklini meydana getirdiler.” Terzi, M. Z. (2007).

hükümetlerin siyasi sistemleri ne olursa olsun, tarafsız kalıp ülkenin güvenliğini sağlamaktır.

Bütün ulus ve demokratik devletlerin anayasasında kanunen, ordunun siyasi tartışmalara girmesi yasaktır. Hatta askeri üsler içinde siyasi tartışmalar yasaktır. Afganistan 2004 anayasasında bu konuda net bir şekilde Ordunun siyasi tartışmalara girmesi ve siyasi taraf tutması yasaklanmıştır. Ordu, siyasi partilere üye olamaz. Ordu mensupların medya röportajlarında siyasi tavır alma hakkı yoktur. Askeri haber ve konferanslarda yalnızca savaş, manevralar, askeri tatbikatlar... bilgi verilebilir. Bu yasaklanmalar bütün askeri personeli için geçerlidir. Ordunun siyasete girmesinin yasak olması sadece Afganistan kanununa özgü değildir. Dünyanın bütün demokratik ülkelerinde, ordunun siyasete girmesi ve siyasi tartışmalara katılması yasaktır. Bütün bunlar ordunun siyasallaşmasını önlemek içindir.

Ordunun siyasallaşması; ordu içinde grupların meydana gelerek çatışma oluşması ve ordunun işleyemez hale gelmesine sebep olabilir. Bir ülkede ordunun birliği ve beraberliğinin yok olması, o ülkede hükümetin çökmesine ve kargaşaya yol açmasına sebep olur. Afganistan, bunun için en iyi örnektir.

Askeri güçlerini siyasallaşmanın bir başka zararı da darbelerin gerçekleşme ihtimalidir. Rütbeli bir asker siyasete girildiğinde diğer ordu mensuplarını kışkırtabilir ve bu güvenlik güçlerinin arasında krize neden olacaktır. Ordu siyasallaşıp bir grup veya partiye teslim edildiğinde darbe yapılması kaçınılmazdır. Darbeler, bir ülkenin siyasi hayatı ve istikrarı için olumsuz sonuçlar doğurur. Çoğu askeri darbeler, demokrasinin başarısızlığı ve ülkenin savaş ve kriz içinde çöküşüyle sonuçlanmıştır. Örnek olarak Afganistan'da darbenin yol açtığı sonuçlar hala sürmekte, komşusu olan Pakistan'daki sayısız askeri darbeler, ülkenin rakibi Hindistan'ın çok gerisinde kalmasına neden olmuştur. Aynı zamanda Türkiye'de birçok kez askeri darbe ve askerlerin sivil hükümete müdahalesini görüyoruz. Bunların hepsi ekonomi, siyasi ve toplumsal zararlara yol açmaktır (Yiğit, İnaç ve Güner, 2007, s. 88).

Günümüzde Afganistan'daki, sürmekte olan siyasi kargaşalar ve insani krizler 1978 yılında ordunun darbe ile siyasete müdahale etmesinden kaynaklanmaktadır. Davud Han darbesi ve Sevr Devrimi (27-28 Nisan 1978) Darbesi Afganistan'ı savaşa ve krize sürükledi (İnaç, 2014, s. 37-38). Sevr Darbesi'nin sonucu olan savaş hala farklı bir şekilde devam etmektedir. Afganistan'da; birinci darbe olmasaydı 2. darbe olmazdı.

2. darbe gerçekleşmeseydi SSCB Afganistan'a girmezdi, SSCB girmeseydi bugün farklı bir Afganistan görebilirdik, görüşü hakimdir. Yani Afganistan'da hala sürmekte olan kargaşaların temelinde askerlerin siyasete karışması olduğu düşünülmektedir.

2.1. MODERN AFGAN ORDUSUNUN YAPISI

Afganistan'ın modern ordusu, Avrupa orduları modeline dayalı bir ordu haline getirilmeye çalışılsa da en başında beri patrimonyal bir yapıya sahipti. Ordu, kraliyet ailesine ve Başbakan Muhammed Davud Han'a bağlı olmakla birlikte ordu komutanları, kraliyet ailesinin sadakatine göre seçilirdi. Davud Han, Muhammed Zahir Şah döneminde bu yapıyı korumak için çok çaba sarf etti. Davud Han döneminde Afganistan ordusu hava ve kara kuvvetlerinden oluşuyordu. Ordunun idaresi yürütme organı ve meclisin denetimine bağlı olmadan doğrudan başbakanın denetimi altındaydı.

Ordu, silahlı kuvvetlere girdikten sonra saltanat rejimine bağlılık yemini ederlerdi ve bu yemine bağlılıkları onların ordu içinde yükselmeler için ana faktördü. Generallik ve daha yüksek rütbeye terfi etmek, Başbakan'ın doğrudan gözetimi altındaydı. Davud Han, Afganistan'a yeni silah ve teçhizat ithal ederek, o zamana kadar komşu ülkelerin ordularına göre zayıf görünen Afgan Ordusunu düzenli, modern ve yetenekli bir kurum haline getirmeye çalıştı.

Ordu içinde yapısal reformların yapılmasıyla birlikte "Harbiye" Bakanlığının adı Savunma Bakanlığı olarak değiştirilmiştir. Bu nedenle, 1953-1963 yılları arasında, yapı itibariyle, askeri birlikleri ilk kez Savunma Bakanlığının denetimi ve tek komuta altına alındı. Kabil, Kandahar ve Paktiye'de üç büyük kolordu, Herat ve Mezar-ı Şerif'te müstakil bölükler ve ülkenin her yerinde alay ve tugaylar kurularak hükümetin temelleri sağlamlaştırıldı. Afganistan'da askeri okullar yeniden inşa edildi ve ilk kez bir askeri üniversite kuruldu. Ordu karargahlarında ve tümenlerinde askeri disiplini ve askerlerin üniforma giyilmesine çok dikkat ediliyordu. Zorunlu askerliğin süresi 2 yıl olarak belirlendi. Daha önceki dönemler gibi askerlerin siyasi partilere üye olmaları ve taraf tutmaları kanunen yasaklanmıştı. Davud Han askerlerin siyasetten uzak tutulması konusunda çok hassasiyet gösteriyordu. Ona göre, askerlerin tek görevi, ülkeyi her türlü iç ve dış tehlikelere karşı savunmaktır (Azimi, 1999, s. 36).

2.1.1. Afgan Ordusunun Etnik Dini Yapısı

Askeri teşkilatın yapısı, etkinliği, kabiliyeti ve sorumluluklarına karşı görev bilinci, büyük ölçüde egemen siyasi sistemin yapısına ve meşruiyetine ve toplumun siyasi kültürünün durumuna bağlıdır. Bağlılığın etnik köken ve dine dayalı olduğu geleneksel sistemlerde, o ülkenin askeri teşkilatı da dahil olmak üzere bütün kurumların yapısı da aynı ekseninde şekillenir (İnaç, 2018a, 311).

1747'de Afganistan hükümetinin kurulmasından bu yana iktidardaki siyasi sistemin tek bir millete ait olduğunu göz önünde bulundurursak, modern Afgan Ordusundaki yapının bu durumdan etkilenmemiş olması düşünülemez. Modern Afgan ordusu ülkenin Başbakanı Muhammed Davud Han'a bağlı olmakla birlikte, ordu komutanları da ona olan bağlılık ve sadakatine göre seçilirdi.

Davud Han, ordunun işlerini yönetmek için genellikle kendisine ve saltanat ailesine sadık olan komutanları ve generalleri kullanıyordu. Tercihen Peştun askerleri ve Davud Han'ın mensubu olduğu Muhammedzay aşiretine öncelik verip ordudaki önemli mevkilere onları getiriyordu. Hazara ve Özbek azınlıklar, Afgan ordusunun yönetiminde en düşük mevkilere sahipti. Halbuki, ordudaki askerlerin ve düşük rütbeli ordu mensuplarının yüzde 50'den fazlası bu azınlıkların çocuklarından oluşmaktaydı (Azimi, 1999, s. 40).

Ayrıca yüksek rütbelere ulaşmanın belirli kriterleri vardı. Onlardan biri, yüksek rütbelere aday olan kimselerin kral ve kraliyet ailesinin bir üyesinin hakkında çok bilgi ve güvene sahip olması lazımdı. Aynı zamanda kraliyete mutlak bağlılığını kanıtlamak ve onların memnuniyetini sağlamak zorundaydı (Devleti, 2013, s. 102).

Kralın subaylarca tanınması ve onlara güvenmesi ordu için terfi kriteri olduğundan, bu tanıma daha çok kral ve Başbakanın mensubu olduğu kavim ve kabileler arasında gerçekleşiyordu. Bu nedenle, diğer etnik grupların, özellikle Hazara ve Özbek azınlıkların, yüksek askeri rütbelere terfi etme olasılıkları çok düşüktü. Aslında askerlere terfi ve görev vermenin temelinde askeri yetenekler yerine siyasi ve etnik bağlılıklar yatmaktaydı. Afganistan halkının% 99'u Müslümandır ve ekseriyeti Hanefî fikhına bağlı ehli sünnettir. Aynı zamanda Caferiliğe (Şii mezhebine) mensup olanlar da vardır. Afganistan'daki Şiilerin çoğunluğu Hazara azınlıklardan oluşup ve Peştunlar çoğunlukla Sünni'dir. Böyle bir etnik terkibinde, doğal olarak önde gelen rütbeli askerler, önce kralın kavim ve kabilesine mensup olanlardan seçilirdi. Ardından

dini ve mezhebi gözetilir; kral ve saraydaki adamların mensup olduğu inanç ve mezhebe göre seçilirdi. Afganistan'ın Hazaraları genel olarak Şii mezhebine bağlı oldukları ve yönetimi uygulayan Sünnilerle ideolojik farklılıkları olduğu düşünüldüğünde, devlette ve askeriyede üst kademelere katılma şansları daha azdı ve ordudaki komutanlar çoğunlukla Sünni-Hanefi fikhına bağlı Peştunlardı.

2.2. AFGANİSTAN'IN YENİ ORDUSUNDA SİYASİ YÖNELİM

Ordunun asıl görevi ülke sınırlarını savunmak, toprak bütünlüğünü korumak ve her türlü iç ve dış tehditlere karşı ulusal güvenliği sağlamak olup, siyaset sahnesine girmeye hakkı olmayıp halkın çıkarlarını korumak için görevlerini yerine getirir. Ancak tarihi tecrübelerle dayanarak, bazı ülkelerde ordu bazı sebeplerden dolayı siyasete eğilim gösterip doğrudan ve dolaylı bir şekilde siyasete müdahale ederek mevcut hükümeti devirip siyasi gücü ele geçirmiştir. Afganistan'da ordunun siyasette yönelmesi, askerlerin güçlerini artırmak için daha büyük güçlere yönelmesiyle ardından başladı. Muhammed Davud Han, başkanlığı döneminde ekonomik temelleri güçlendirmek ve güçlü bir ordu oluşturmak amacıyla Amerika Birleşik Devletleri'ne yöneldikten sonra, o ülkenin desteğini alamayınca eski Sovyetler Birliği'ne başvuruda bulundu. Davud Han Sovyetler Birliği ile ilişkilerini ekonomik ve askeri sektörde geliştirmekle birlikte eğitim, matbuat ve hatta sanat ve kültür gibi sektörlerde de genişletti. 1956-1963 yılları arasında Afganistan ve SSCB heyetleri arasındaki ziyaretlerin sıklaşması, her iki ülkenin de ilişkilerin güçlendirilmesine olan ilgisini gösteriyor. Ayrıca Afganistan, "Bağlantısız Hareketi" politikalarına dayalı olarak Doğu ve Batı olmak üzere iki blokla dostluk içinde dengeyi korumaya çalışıyordu (Azimi, 1999, s. 46).

İki ülke arasındaki yakın ilişkilerin düzeyinde her yıl çeşitli alanlarda gelişme yaşanırken, özellikle askeri eğitim almak için çok sayıda öğrenci gönderiliyordu. Sovyetler Birliği'ne eğitim için gönderilen subaylar döndükten sonra Marksist ve Sosyalist inançlarla orduya giriyorlardı. Farhang, 'Bazı subayların Sovyetler Birliği'nde okurken Marksizm ve Leninizm ideolojisine meyvelediğine ve hatta bir kısmının KGB tarafından istihdam edildiğine inanmaktaydı (Farhang, 2015, s. 864).

1964 anayasasında halka, siyasi faaliyetlerini parti çerçevesinde yapma ve siyasi parti kurma hakkını vermişti. Ancak 1965 yılında meclis tarafından onaylanan parti yasası, beklenilenin aksine Şah tarafından onaylanmayıp yeni kurulan partiler düzensiz bir şekilde faaliyetlerine başladılar. Demokrasi yılları olarak adlandırılan 60'lı

yıllarda, farklı ideolojilere sahip farklı partiler (Marksist Sol ve İslami Sağ) olarak ortaya çıktı. Sol partilerden "Afganistan Halk Demokratik Partisi" Nur Muhammed Tereki liderliğinde 1 Ocak 1965'te kuruldu. Partilerin faaliyetlerini denetlemek için "Parti Kanunu" onaylanıp yürürlüğe girmezken, siyasi partiler siyasi iktidarı ele geçirmek için her yolu deniyordu.

Bu akımlar arasında Afgan Ordusu arasında siyasi çekirdekler oluşmaya ve onları siyasi fikirlerle tanıştırmaya başladı. Kimilerine göre, "eğitimlerinin sonunda Sovyetler Birliği'nden dönen subaylar, ülke içinde siyasallaşmış olan safları güçlendiriyordu. Subayların siyasi eğitiminin temel çekirdekleri Sovyet askeri okullarında değil, ancak Afganistan'ın askeri okullarında ve üniversitelerde (Harbiye Okulu, Harbi Üniversitesi) gizliydi. 1960'lı yıllarda hükümetin "askere alma" politikasında değişiklikler olmuş ve öğrenci kabul kriterlerinin kavmiyetten ve yüksek rütbeli subay ailelerinin darlığından diğer etnik grup ve toplum gruplarına kadar genişletilmesine neden olmuştu. Sonuç olarak, Afganistan'ın yoksul ve uzak bölgelerinden çoğunluğu yoksul ailelerin çocuklarının askeri eğitime erişimleri mümkün hale geldi.

Bu konunun, güçlerini ve etkilerini artıran ve "proletarya" sloganı atan sol siyasi partinin gözünden kaçmadığı açıktır. Bu sayede askeri okul ve üniversitenin önemini kavrayarak askeri öğrenciler arasına nüfuz etmişler ve kısa sürede Harbiye Okulunu o dönemdeki sol hareketi yöneten siyasi tartışmaların yapıldığı bir yer haline getirmişlerdir. 60'lı yıllardan Muhammed Davud Han Cumhuriyeti'nin devrilmesine kadar geçen sürede, her yıl onlarca zeki ve seçkin öğrenci sol siyasi hareketlere yönelmiş ve bu süreci kademeli olarak askeri üniversite ve ordu birliklerine aktarmıştır. Kabil Askeri Üniversitesinden yeni mezun olan ve orduya hizmet etmek üzere atanan genç subaylar arasında da bu yönde paralel bir çalışma yapılıyordu. Aynı zamanda, "Afganistan Emekçilerin Devrimci Örgütü" bu faaliyetlerin gerisinde kalmamış ve ordu içinde kendi subay şubesini oluşturmuş, ancak söz konusu şube askeri hareket başlatma fırsatı bulamamıştır.

Nabi Azimi, *Ordu ve Siyaset* kitabında şöyle yazıyor: "O dönemde dünyanın farklı yerlerinde sömürge ülkeleri özgürlük ve bağımsızlıkları için savaşıp, siyasi bağımsızlıklarına kavuştular ve demokrasi, gelişmiş ülkelerde milyarlarca insan tarafından tartışılıyordu. Medeni ve gelişmiş ülkelerde Mutlak Monarşi sistemi her geçen gün parçalanıyor ve Cumhuriyet yönetimi insanlar için ideal bir sistem haline

geliyordu. Bu yıllarda önüne gelen fırsatı değerlendirerek, Afgan ordusunda siyasi faaliyetler başladı. Ordu subaylarının çoğu, saltanat sistemini adaletsizliğin bir tezahürü olarak gördü. Şah ve etrafındakilere karşı olumsuz bir tutum sergiledi. Ordudaki subaylarının böyle düşünmelerinde daha çok krallığın ayrımcı politikalarının payı vardı. Öte yandan, yeni fikirlerin doğup yayılması, toplumun hızlı büyümesi, meşrutiyet yıllarının özgürlükleri, sol ve ilerici hareketlerin veya İslami radikallerin ortaya çıkması, bağımsız gazeteler ve askeri öğrenciler ve ordu subayları arasında ilerici düşüncelerin yayılması, Kraliyet sistemlerinin kaldırılması, dünyadaki sömürge ülkelerin özgürleşmesi ve ülkeye yeni düşünce ve fikirlerin gelmesiyle ordu subayları siyasete ilgi duydu. Mir Ekber Hayber ve Hafızullah gibi, Emin Afganistan Demokratik Halk partisinden siyasi faaliyetlerde bulunan subayların arasında da vardı. Buna göre, demokrasi yıllarında Afgan Ordusu, çeşitli siyasi görüş ve fikirlerin hedefi haline geldi. Afganistan tarihinde ilk kez ordu, siyasete grup halinde aşına oldu ve ordu ülkede, sonraki olaylarda belirleyici bir rol oynadı (Azimi, 1999, s. 65).

Bu nedenle Sovyet eğitilmiş subaylardan ve bazı Afgan askeri okulların mezunlardan oluşan bu yeni modern Afgan ordusu, başta Demokratik Halk Partisi olmak üzere solcu partilerin ve Marksist fikirlerin propagandasıyla Marksizm ideolojisine ve sol politikalara yöneldi. Ordu içindeki solcu partiler tarafından özellikle alt ve orta sınıf subaylar arasında Marksist fikirler güçlü bir şekilde yayıldı (İnaç, 2020, s. 17).

2.2.1. Modern Afgan Ordusunun Siyasete Müdahalesi

Afganistan'da partilerin faaliyetleri için yasal koşulların olmaması nedeniyle ülkede komplo eğilimi ve aşırı devrimci teorileri pekişmişti (Tanin, 2005, s. 169). Daha önce bahsettiğimiz gibi, Afganistan'da partilerin faaliyetlerini yürütmesi için her hangi bir yasal dayanağı olmadığı gibi yetkiyi meşru bir şekilde aktarma yöntemleri de yoktu. Öte yandan, ordu ilk kez siyasete karışmıştı. Bu sırada orduda general rütbesine kadar terfi eden Davud Han, iktidarı elde etmek için en iyi seçeneğin askeri hareket ve siyasete askeri müdahale olduğunu düşünmekteydi. Afganistan'da siyasi hayatın kurumsallaşması, kültürel gelişme ve sivil toplum kurum ve kuruluşlarının genişlemesi gibi gelişmeler oluşmadığını göz önüne alındığında, ordu o zamana kadar en düzenli ve SSCB silahlarıyla donatılmış kurum olarak darbe yoluyla siyasete müdahale ederek yönetimi değiştirdi. Böylece, ülke tarihinde bir darbe ile saltanat rejimi devrilip

cumhuriyet kurulmuş oldu. Ülkede sivil toplumun zayıflığı ve siyasi partilerin yaygınlaşmaması nedeniyle, ordunun siyasete doğrudan müdahalesi kaçınılmaz olup ordu, siyasi parti ve sivil kurumların yerine harekete geçmişti (İnaç, 2021, s. 11).

Davud Han'ın başbakanlığı döneminde izlediği politikasının önceliklerinden biri olan Peştunistan sorununun çözülmesinin ordunun güçlendirilmesine sebep olduğu düşünülmektedir. Bu, Davud Han'ın Peştunistan meselesiyle uğraşırken ülkenin ordusunu mümkün olduğunca güçlendirmeye çalıştığı anlamına geliyor.

1961 yılına kadar Afganistan ve Pakistan arasındaki ilişkiler nispeten iyiye, Afganistan-Pakistan sınırında biri Afganistan, diğeri Pakistan tarafından desteklenen iki yerel feodal arasındaki çatışmanın ardından iki ülke arasındaki ilişkiler gerginleşerek askeri çatışma aşamasına gelindi. Bu sorun, Davud Han'ın seferberlik ilan etmesine sebep oldu ve ilandan sonra 48 saat içinde Pakistan ile savaşmak için bir milyon asker hazır oldu (İnaç, 2021a, s. 97-99).

Afganistan ve Pakistan askerlerin karşı karşıya gelmesi, sürekli sınır çatışmaları, iki ülke arasındaki sınırlarının kapanması ve Davud Han'ın mutlakiyetçiliği, halkın memnuniyetsizliğine yol açtığı gibi, kraliyet ailesi içindeki ilişkileri de gerginleştirdi. Son olarak Davud Han'ın Peştunistan meselesindeki ciddi politikası ve Şah'ın bu konudaki hoşnutsuzluğu, Davud Han'ın 1963 yılında Başbakanlık görevinden istifa etmesine neden olmuştur (Azimi, 1999, s. 47).

2.2.2. Muhammed Davud Han'ın Darbesi (1973)

Davud Han'ın liderliğindeki 1973 askeri darbesi, Afganistan siyasi tarihindeki askeri müdahalenin en açık göstergesidir. Darbe hazırlıkları Davud Han ve yüksek rütbeli subaylar tarafından hazırlanmıştı. Sonunda, 17 Temmuz 1973'te kan dökülmeden darbe gerçekleşti. Bu darbe, kraliyet sisteminin yıkılmasına ve cumhuriyetin kurulmasına neden oldu. Böylece Afganistan'ın tarihinde yeni bir sayfa açılmış ve Afganistan'daki iki yüz yıllık monarşi sistemi sona ermiş oldu.

Davud Han başbakanlıktan istifa ettikten sonra yaklaşık 10 yıl siyasi inzivaya çekildi. Ancak ülkenin kalkınması ve modernleşmesi için çok çaba sarf eden Davud Han, hükümet sisteminde değişiklik yapılması gerekliliğini düşünmekteydi. İnzivaya çekildiği dönemde, güç hırsı ve değişim arayışı arttı ve kraliyet ailesinin ayrıcalığını

ortadan kaldırmak için kraliyet sistemini kaldırıp yerine cumhuriyet sistemini getirmeyi planlanmıştı.

Sonunda, Davud Han zorba ama disiplinli bir asker olarak, ordunun içinde ve dışındaki arkadaşlarıyla işbirliği yaparak planladığı askeri darbeyi, ordunun yardımıyla gerçekleştirmiş oldu (Şark, 1991, s. 90). Rejim değişikliğinin gerekliliği ve ordunun bu tahavvüle katkısı olması ordu içinde yayılmışken, Zahir Şah'ın İtalya'ya yaptığı yaz gezisi sırasında, 16 Temmuz 1973 akşamı darbe emiri olarak Kabil hava sahasına bir aydınlatma mermisi fırlatıldı ve ordu kraliyet sistemini ortadan kaldırmak için askeri operasyonu başladı. Askeri birlikler, Kabil'in dört bir yanında hedeflerine saldırıp ele geçirdiler. Hükümet yanlısı birlikler Sardar Abdul Wali liderliğinde direniş göstermeyip teslim oldular ve 17 Temmuz sabahı saat 5'te tüm Kabil darbeciler tarafından ele geçirildi. Kabil'den uzak bölgelerin ve vilayetlerin birlikleri de darbeyi destekleyip darbe karşıtı unsurları bastırdı. Darbeye karşı ciddi bir direniş olmadığı için Davud Han bu eylemi "Beyaz Darbe" olarak nitelendirdi. 17 Temmuz 1973 sabahı saat 9'da askeri operasyon sona erdi ve darbe başarılı oldu (Haronov 2000, s. 96).

17 Temmuz 1973 sabahı, Kabil Radyosu tüm normal programlarına ara verip onun yerinde askeri marşlar yayınlıyor ve halka Başkan Muhammed Davud'un şu açıklamasını dinlemeye davet ediyordu (İnaç ve Yaman, 2015, s. 21): "Sevgili vatandaşlar! Bu sistemin yıkıldığını ve yerine cumhuriyetçi bir sistem olan ve İslam'ın hakiki ruhuna uygun yeni bir sistemin geldiğini bildirmek isterim..." (Tanin, 2005, s. 169) .

O darbeye katılanlardan biri olan General Muhammed Nabi Azimi "Ordu ve Siyaset" kitabında darbede kullanılan güç ve araç sayısını 80 tank ile 2200 subay ve askerin katıldığını nitelendiriyordu. Darbenin başarılı olması ve Afganistan'da cumhuriyet sisteminin kurulmasından sonra, devrik kral Muhammed Zahir, 24 Ağustos 1973'te İtalya'nın başkenti Roma'da kalırken, Cumhurbaşkanı Muhammed Davud Han'a hitaben yazdığı bir mektupla istifasını duyurdu ve Cumhurbaşkanı'na ülkenin işlerinde ve ilerlemesinde başarılar diledi (Devlet, 2013, s. 113).

2.2.3. Demokratik Halk Partinin Darbesi (1978)

Davud Han'ın başbakanlığı döneminde Sovyet yapımı silahlarla donatılan Afgan ordusu, Davud Han'ın hükümet başkanlığına ve Savunma Bakanlığına gelmesiyle

ordu, yeniden modernleşme yolunda adımlar attı ve Sovyetler Birliği'nin askeri yardımlarından yararlandı.

Darbenin zaferinden kısa bir süre sonra, Sovyetler Birliği'nin generallerinden ve üst düzey askeri yetkililerinden oluşan üst düzey bir askeri heyet Davud Han'ın daveti üzerine Afganistan'a geldi. SSCB'den gelen heyet Davud Han ile ordunun teçhiz edilmesi ve muharebe kabiliyetlerinin geliştirilmesine yönelik görüşükten sonra, Afgan ordusunun donatılması için çalışmalar başlatıldı. Bu çalışmalar çerçevesinde Sovyet askeri heyetinin tavsiyesi üzerine ordunun oluşumuna muharebe ve lojistik birimler eklendi ve Afgan Ordusuna yeni silahlar sağlanacak, muharebe teknikleri öğretilecekti. Çalışmanın sonunda, SSCB heyeti Afganistan'ın en az 100 bin kişilik bir orduya ihtiyacı olduğunu düşünmekteydi (Azimi, 1999, s. 97).

Cumhurbaşkanlığı görevini üstlenerek en üst düzeyde siyasi, idari ve askeri güce ulaşan Davud Han, Siyasi mevkilere ordu subayları atamak konusunda isteksizdi. Kendisi darbe ile iktidara gelmesine rağmen askerlerin siyasete girmelerine karşıydı. İlerde bu güçlü komutanların kendisine karşı baskı ve tehdit olabileceğini düşünüyordu. Bu nedenle orduya güvenmesine rağmen ordunun siyasete girmesini şiddetle engellemekteydi. Cumhuriyetin kurulmasından sonra Davud Han, Şah yanlısı subaylar ve generallerden ve hatta 1973 darbesinin zaferinde kendisiyle işbirliği yapmış olan Demokratik Halk Partisi'nin sol görüşlü subaylarından oluşan ordusunu ustalıkla temizledi. Kendini bu arkadaşlarından kurtardı ve eski müttefiklerini değersiz makamlara indirdi (Lakhovsky, 1999, s. 39).

Davud Han'ın iç politikası ekonomik kalkınma ve hükümetin temellerini güçlendirmek, dış politikası ise Peştunistan sorununu çözmek ve ülkeye dış yardımları çekmekti. Davut Han, milliyetçi bir vatansever aynı zamanda diktatör olarak siyasi gelişmeye ve siyasi kurumların ve sivil toplumun oluşumuna ikinci derecede önem verdi (İnaç ve Yacan, 2018, s. 327). Davud Han'ın döneminde, sivil toplum örgütleri ve kurumların genişlemesi, iktidarın meşru bir şekilde devredilmesi gibi siyasi gelişmelerin oluşmadığı gibi aksine, demokrasi yıllarında bazı partiler ve İslami hareketler şiddetle bastırıldı. Bu, ordunun toplumsal hayata ve siyasete müdahalesini en örgütlü sosyal politik kurum olarak meşrulaştırdı. Dolayısıyla böyle bir durumda iktidar peşinde olanlar, ona ordu aracılığıyla ulaşmanın yolunu arıyorlardı.

Davud Han'ın başbakanlığı ve cumhurbaşkanlığı döneminde Afganistan'ın Sovyetler Birliği ile iyi ilişkileri vardı. Çok sayıda Afgan subayı, modern askeri eğitim almak için Sovyetler Birliği'ne gönderiliyordu. Bu subaylar Sovyetler Birliği'nden döndükten sonra solcu bazen radikal düşüncelere yanlarına getirerek Demokratik Halk Partisi'ne üye olmakla ilgilenmeye başlıyorlardı. Bu şekilde Demokratik Halk Partisi orduda yüksek bir nüfuz kazandı. Davut Han, her ne kadar orduda Demokratik Halk Partisi üyelerinin yardımıyla iktidara gelmiş olsa da artan siyasi gerilimler ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerdeki krizin derinleşmesi kısa sürede, Davut Han ile Demokrat Parti liderleri arasında ihtilaflar ortaya çıkardı.

Bir süre sonra, onun politikalarına ülke içindeki İslami Hareketler karşı çıkmaya başladı ve Davud Han rejimi onlara baskı uyguladı. Baskı altında kalan İslami hareket üyeleri Pakistan'a sığınarak Davud Han hükümetine karşı faaliyete geçti. Bu durum, Davut Han'ın Pakistan'a ziyaret etmesi ve Peştunistan sınır sorunun iddiasının ciddiyetinin düşürülüp bunun yerine Pakistan rejimine karşı Afgan İslamcı muhaliflerin desteklenmemesini beraberinde getirdi. Ancak Davud Han'ın bu ziyareti ve İran'a yaptığı gezi, o ana kadar Davud Han ve Afganistan'ın yakın müttefiki olan Sovyetler Birliği'nin Davud Han'ın politikalarından şüphe duymasına sebep oldu. Sovyet Birliği politikacılarının Davud Han'dan şüphe duymalarının nedeni, Pakistan ve İran'ın ABD'nin müttefiki olmaları ve Soğuk Savaş sırasında Türkiye ile birlikte Sovyet etkisinin artması ve açık sulara erişimini önlemek için *CENTO* güvenlik kuşağını oluşturmuş olmalarıydı. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği, Davut Han'ın yönetim biçiminden ve politikalarından memnun değildi. Bu olaylardan sonra, Sovyetler Birliği Demokratik Halk Partisi'ne desteğini artırdı. Buna karşılık, Davud Han da Sovyet yanlısı adamları ve Demokratik Halk Partisi üyelerini önemli askeri ve sivil pozisyonlardan uzaklaştırdı (Farhang, 2005, s. 928).

Afganistan'ın İran, Pakistan ve diğer İslam ülkeleriyle yakınlaşması ve solcuları hükümetten uzaklaştırması, Moskova-Kabil ilişkilerini gerginleştiren unsurlardan biri olarak görülmektedir. Bu durum, Davud Han'ın Pakistan, İran ve ABD'nin desteğiyle Afganistan'ı Sovyet etkisinden çıkarmak gibi görünen politikaları karşısında Sovyetler Birliği'nin karamsarlaşmasına neden oldu ve Sovyetler, Afgan solculara verdiği desteğini artırdı (İnaç, 2003, s. 344).

Davud Han, 1977 Nisanı'nda Sovyetler Birliği'ne resmi bir ziyaret gerçekleştirdi. Bu ziyaretin asıl amacı, Sovyetlerin desteklediği ve Davut Han'ın

onlardan bıktığı Demokratik Halk Partisi ve farklı grupların faaliyetlerini tartışmaktı. Bu ziyarette iki ülkenin liderleri arasında Moskova'da resmi bir görüşme gerçekleşti. Görüşme sırasında iki lider arasında şiddetli bir sözlü tartışma yaşandı. Bu tartışma, Afganistan'ın kuzeyinde NATO üyesi ülkelerden uzmanların varlığı nedeniyle meydana geldi. Sovyet lideri, Davud Han'dan Afganistan'ı bir an önce bu uzmanlardan kurtarmasını istedi. Davut Han, Sovyet liderinin bu talebine, ülkesinin iç işlerine açık bir müdahale olarak değerlendirip 'Gerekirse Afganistan yoksul ama eylemlerinde ve kararlarında özgür kalacak' sözleriyle cevap verdi.

Muhammed Davud Han'ın Sovyetler Birliği'ne yaptığı ziyaretinden sonra, bu ülkenin Afganistan'a yönelik politikasında bir değişiklik olduğuna dair belirtiler görülmeye başladı. Moskova ve Kabil arasındaki ilişkiler soğudukça, Sovyet yanlısı gruplar da Davud Han'dan uzaklaştı. Orduda Demokratik Halk Partisi'ne bağlı subayların yanı sıra, Davud Han'ın darbesine bağımsız olarak katılan Sovyet eğitilmiş subaylar da yavaş yavaş Demokratik Halk Partisi'ne katıldı. Bu gerginliklerin ardından Sovyetler Birliği'nin desteğini alan Demokratik Halk Partisi'ne bağlı subaylar, Davud Han rejimini bir darbeye devirmeyi düşünmekteydi. Çünkü o zamana kadar Afganistan'da sivil toplum kurumları, siyasi kurumlar ve iktidarı meşru bir şekilde değiştirme yöntemlerini kurumsallaştırmamıştı. Onun için iktidarı elde etmek için askeri müdahaleden başka seçenek kalmamıştı. Bu nedenle teorisyen ve Demokratik Halk Partisi liderlerinden Mir Akbar Khyber'in 17 Nisan 1978'de öldürülmesinin ardından darbe planının uygulanması için gerekli fırsat elde edildi.

Son olarak, 27 Nisan 1978'de Demokratik Halk Partisi'ne bağlı subaylar, Muhammed Davud ve aile üyelerinin öldürülmesine yol açan kanlı bir askeri darbeye Afganistan'da siyasi iktidarı ele geçirdi. Farhang, Sevr Devrimi, ülke tarihinde büyük bir kan lekesi olarak anılmaktadır (Farhang, 1978, s. 931). Darbe başarılı oldu ve Başkan Davud Han öldürüldü; böylece cumhuriyet sistemi sona erdi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
AFGANİSTAN SİYASETİNE ASKERİ MÜDAHALENİN İÇ VE DIŞ
FAKTÖRLERİ

3.1. AFGANİSTAN SİYASETİNE ASKERİ MÜDAHALENİN İÇ FAKTÖRLERİ

Askeri siyaset sosyolojisinde gündeme getirilen en önemli soru, ordunun siyasete müdahale nedenleri ve bağlamlarıyla ilgilidir. Aslında askeri siyaset sosyolojisi, bu grubun siyasete girme arzusunun nedenlerini ve faktörlerini bulmaya çalışmaktadır. Bu konuda siyaset bilimi insanlarının farklı görüşleri ileriye sürülmüştür.

Bazıları askeri örgütlerin özelliklerini vurgulamış ve ordunun siyasete yönelmesindeki etkenleri de askeri kurumun "özellik ve yapısında" aramışlardır. Bazıları ise ordunun müdahalesinin sebebini "siyasi" olarak değerlendirmiş ve ordunun siyasete karışmasında bir ölçüt olarak toplum yapılarına dikkat çekmiştir. Ancak bazıları bu müdahaleyi toplumsal koşulların ve ordunun kabiliyetinin bir sonucu olarak görmekte ve ordunun tepkisinin boş yere gerçekleşmediğini vurgulamaktadır. Toplumsal koşullar, siyasete askeri müdahale için bir ön hazırlık olarak özel bir önem taşımaktadır. Diğer bazı araştırmacılar, dış etkenleri, Soğuk Savaş'ı ve süper güçlerin etki alanı kazanma çabalarını, üçüncü dünya ülkelerinin siyasetine askeri müdahale faktörlerinden biri olarak değerlendirmiştir.

Afganistan'da ordu, 1960'lardan 1990'lara kadar ülke siyasetinde önemli bir rol oynadı ve 1973 ve 1978'de iki askeri darbe gerçekleştirerek, Zahir Şah'ın monarşisinin yıkılmasına ve Davud Han cumhuriyetinin çöküşüne teşebbüs ettiler. 1960 ile 1990 yılları arasında ordunun Afganistan siyasetine müdahalesine hangi etkenlerin neden olduğunu ve Afgan ordusunun siyasete girmesinin asıl sebebinin ne olduğunu ele alacağız. Bu bölümde, Afgan ordusunun siyasete müdahalesinin faktörlerini ve nedenlerini iki kısma ayırıyoruz: 1. İç etkenler 2. Dış etkenler.

3.2. AFGANİSTAN'DA SİYASETİN AZGELİŞMİŞLİĞİ

Ordunun siyasete müdahalesi hakkında sunulan fikirlere dayanarak, toplumların siyasi kültür düzeylerinin, toplumsal boşlukların ve krizlerin yanı sıra ekonomik gelişim durumlarının, ordunun siyasete müdahale etmesi veya etmemesi konusunda temel bir etkiye sahip olduğu söylenmiştir. Tarihsel olarak baktığımızda, çağdaş dönemde siyasete en yüksek ve en derin askeri müdahalenin “siyasi olarak” gelişmemiş toplumlarda gerçekleştiğini görmekteyiz.

Toplumların farklı siyasi kültür düzeylerine dayalı olarak siyasete askeri müdahalenin net bir açıklamasını İngiliz sosyolog Feiner yapmıştır. Ona göre, farklı

toplumların siyasi kültür düzeylerini analiz etme ve değerlendirme kriterleri üç faktöre bağlıdır.

- Meşru güç aktarımı süreçlerini kabul etmek veya kabul etmemek,
- Siyasal sistemin meşruiyetinin temeli konusunda genel bir anlaşma veya anlaşmama,
- Sivil toplum kuruluşlarının entegrasyonu veya ayrışması (İhvan Kazımı, 2008, s. 117).

Afganistan'ın tarihine bakıldığında, 1960-1990 yılları arasında bu ülkenin uygun bir siyasi kültür düzeyine ulaşamadığı ve "siyasi gelişme" özelliklerine sahip olmadığı için parçalanmış bir topluma sahip olduğunu, kurumsal güç transferi yöntemlerinden ve siyasi meşruiyetten yoksun olduğunu, o vakte kadar Afganistan'da siyasi partiler ve aktif sivil kurumlarının oluşamadığını görmekteyiz. Dolayısıyla üç boyutta bu faktörlerin Afganistan siyasetine askeri müdahalenin gerekçelerini oluşturduğu sonucuna varılabilir.

3.2.1. Afganistan'da Kurumsal Güç Transferi Yöntemlerinin Zayıflığı

Toplumların az gelişmişliğinin işaretlerinden biri, meşru ve kurumsal siyasi güç aktarımı modellerinin zayıflığıdır. Siyasi aktörler bireyler veya toplum olarak, yöneticilerin idaresi altında meşru yöntemlerde ortak bir görüşe ulaştığında ve diğer tüm yöntemleri yasadışı ve gayri meşru saydıklarında, bu siyasi kültürün büyümesinin ve toplumun siyasi gelişiminin bir göstergesidir. Ancak, ihtilafları çözmek için ve yetkiyi yöneticilere devretmek için meşru ve geçerli bir yöntem de yoksa, her şahıs ya da grup siyaset sahnesinde kendine göre hareket etmek ister. Böyle bir toplum, düşük kültürel ve siyasi gelişme düzeyinde olacaktır. Huntington'a göre böyle bir durumda zenginler rüşvet verir, öğrenciler protesto eder, işçiler greve girer, çeteler isyan eder ve ordu darbe yapar. Kısaca her grup gücü elde etmek için kendi yöntemlerini kullanacaktır (Attai, 2000, s. 133). Siyasi gelişme göstergelerine göre, o dönemde Afganistan'ın bu göstergelere sahip olmadığı, gerekli siyasi gelişmeyi sağlayamadığı ve düşük bir siyasi kültüre sahip olduğu söylenmelidir.

Afganistan tarihine bakıldığında, bireyler ve gruplar arasındaki güç aktarımının geleneksel biçiminde gerçekleştiği ve "patrimonyal" sistemin güç aktarımı için olağan süreç olduğu görülebilir. Afganistan bu özelliklerle, düşük yaşam standardı, düşük gelir seviyesi, adil olmayan servet dağılımı, hükümetlerin beceriksizliği, halkın sağlık

durumunun kötü olması, halkın çoğunluğunun okuma yazma bilmemesi, ekonomik dış bağımlılığın yüksek olması, yüksek düzeyde işsizlik ve yetersiz istihdam, kişi başına düşen milli gelirin düşük olması gibi bir toplumsal duruma sahipti.

3.2.2. Afganistan'ın Geleneksel Toplumunda Güç Transferi Modeli

Afganistan'da geleneksel bir toplum ve gelişmemiş bir ülke olarak iktidarın devri, bireyler ve gruplar arasında geleneksel ve "patrimonyal" bir şekilde gerçekleşmiştir. Afganistan'ın çağdaş tarihine baktığımızda yaklaşık iki yüzyıldır "siyasi gücün" bireyler ve gruplar arasında ya miras kaldığını ya da daha büyük kabileler tarafından zorla ele geçirildiği görülmektedir. Bir grup iktidarı elde etmek için aynı klanın üyesi olan başka bir grubu öldürmekten, bağlamaktan ve hatta kör etmekten çekinmemiştir.

Afganistan'da, kuruluşunun en başından beri "kabile"nin rolü ve aşiret liderlerinin ülke işlerini yönetme kararları büyük önem taşıyordu. Afgan sultanları, davranışlarını Şeriat yasalarına, Peştunvali geleneklerine, Jirga veya aşiret konseylerinin kararlarına ve kabilelerle ilişkilerde geleneklere uyarlamak zorundaydılar (Grigorian, 2009, s. 60). Kraliyet tacını almak kalıtsal olmasına rağmen, Ancak "veraset" konusunda sabit bir yasa yoktur. Kralın ölümünden sonra, kraliyet ailesinin bir üyesi, yerine geçmesi için oğullarından birini seçerdi. Babanın istek ve arzusu, adayın yaşı ve karakteri ve kişisel ilgi alanı, bir kişinin halef olarak seçilmesindeki kriterlerden biriydi (Devleti, 2014. s. 129).

Afganistan Anayasası, hukuki ve siyasi bir belge olarak, hükümetin genel ilkelerini ve ülkenin temel örgütlenmesinin planlanmasını ifade eder. Her ülkenin anayasasında hükümet ve parlamento biçimi, hükümetin üç organının yetki ve görevleri, vatandaşların hükümete karşı görevleri, üç organın başkanlarının nasıl seçileceği ve atanacağı, siyasi gücün bireyler ve siyasi gruplar arasında nasıl aktarıldığı yazılmıştır (Alihani, 1375, s. 14). Ancak Afganistan'da, Emanullah Han'ın dönemine kadar, bu ülke tarihinde ilk kez bir anayasa taslağı hazırlandığında, hükümet şekli ve iktidar devri gibi konuların öngörüldüğü bir kanun yoktu ve Afganistan padişahları, kabilelerin örf ve adetlerine ve kadim geleneğe göre iktidarı devralır ve miras olarak başkalarına bırakırlardı.

Bu nedenle, Afganistan'ın geleneksel toplumunda, kurumsal güç aktarımı yöntemlerinin kabul görmemesinin yanında, aynı zamanda siyasi iktidar aktarımını

araştıracabilecek hiçbir kurum da yoktu. Böyle bir durumda güç, doğal olarak dini ve aile ilişkilerine dayalı olarak siyasi liderlere ve aşiretlere devredilir.

3.2.3. Afgan Toplumunun Geleneksel Yapısı

Afganistan toplumunun geleneksel yapıları 1960'lara kadar grupların her türlü siyasi kararlara katılmalarını engellerdi. Bu durum, ülkede yerleşik gelenekler ve modernleşmeye doğru hareket edilmemesine, siyasi sisteminin yapısının geleneksel değerlere dayalı olarak oluşmasına neden olmuştur.

Geleneksel toplumlarda güç ve sermaye genellikle birkaç kişinin elinde toplanır ve toplumda siyasi özgürlüklerin elde edilmesi için fazla çaba gösterilmez (Jean Blondel, 1999, s. 85). Geleneksel toplumlarda sistemin biçimi, toplumun geleneksel norm ve davranışlarından etkilenmekte ve bu toplumlarda rejimin ayakta kalması, halkın geleneksel desteğine dayanmaktadır. Akrabalık ve din, hükümete bağlılığın temel dayanaklarını şekillendirmektedir.

Dolayısıyla, Afganistan'ın geleneksel toplumunun inşası ve buna dayalı olarak siyasi sistemin yapıları, siyasal iktidarın kurumsal yöntemlerle devredilmesine izin vermemiştir. Dr. Yusuf'un başbakanlığı döneminde, 1964 anayasası sosyal kurumlar ve siyasi partilerin kurulmasına izin vermesine rağmen, 1964 anayasası ile birlikte onaylanması gereken, partilerin ve sivil kurumların faaliyetlerini meşrulaştırması gereken parti kanunu Şah tarafından onaylanmadı ve partilerin faaliyetleri kurumsallaştırılamayıp yasallaştırılmadı (Tanin, 2005, s. 165). Bu nedenle Afganistan'da sivil toplum kuruluşlarının zayıflığı, siyasi partilerin olmayışı, sendikaların ve sivil toplum oluşumlarının dağılması, ordunun 70'li yıllarda en örgütlü ve disiplinli toplumsal kurum olarak siyasete müdahale etmesine olanak sağlamıştır.

3.3. AFGAN TOPLUMUNUN ETNİK YAPISI

Afganistan, azınlıklardan oluşan bir ülke olup farklı kavimler ve kabilelerin yanında, heterojen etnik grupların yaşadığı dünyadaki nadir ülkelerden biridir.

Afganistan'da, büyük etnik grupların yanı sıra, Aymak, Kızılbaş, Bayat, Cemşidi vb. birçok etnik azınlık yaşamaktadır (Sajadi, 2012, s. 63). Etnik grupların bu çeşitlilik ve heterojenliği ve birleştirici çözümlerin olmayışı, bu ülkedeki "ulus inşası" sürecinin başarılı bir şekilde şekillenememesine ve ortaya çıkan krizlerin üstesinden

gelinememesine neden olmuştur. Bu nedenle, ülkenin bağımsızlığının üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen, tüm etnik gruplar ve milliyetler için ortak ve kabul edilebilir bir "milli kimlik" henüz oluşmamış, buna dayalı olarak ulusal kimliğin yerini dağınık etnik kimlikler almıştır (Devleti, 2014, s. 140).

Afgan toplumu, etnik ve aşiretsel bir yapıya sahip olduğu için, siyasi yapının etkileşimi ile siyasi iktidarın dolaşımının sadece belirli bir millet ve aşiret içinde el değiştirmesi doğaldır. Buna dayalı olarak, ülkenin siyasi sistemi, sosyal sistemle iletişim kurmak yerine, daha çok aşiret şeklinde popülasyon alt sistemleri ile ilişkilendirilmiştir.

Bu durum, etnik grupların ve vatandaşların siyasi katılımını engellemiş ve nihayet, egemen olmayan etnik gruplar, iktidar yapısına karşı her zaman sapkın bir tutum sergilemiştir. Bunun neticesinde, yöneticilere şüpheyile bakılmış ve halk ile siyasi iktidar sahibi olan yöneticiler arasında sürekli çatışmalar ortaya çıkmıştır. Tam olarak bu sebeple Afganistan'da siyasi güç ve egemenliği kazanmak için etnik gruplar ve kabileler arasında sert rekabetler ve şiddetli çatışmalar yaşanmıştır (Sajadi, 2012, s. 64).

Afganistan siyaset sosyolojisinde ulus inşası ve toplumsal kalkınma sürecini olumsuz etkileyen belki de en önemli noktalarından biri, hükümet ve siyasi iktidarın temellerini etnik köken üzerinde inşa etmiş olması ve zamanla bu etnik grupların arzularının girdabına saplanmış olmasıdır. Dünyadaki bazı hükümetler kuruluş aşamasında etnik kökene dayalı olabilir, ancak zamanla toplumu ve ülkeleri için kapsayıcı ve bağımsız bir kimlik geliştirmişlerdir. Ne var ki, Afganistan'da hükümetler her zaman etnik kimlik ile ulusal kimlik arasındaki mücadelede sıkışıp kalmışlar ve kendilerini etnik kimlik unsurundan kurtaramamışlardır (İnaç ve Ünal, 2013, s. 225). Dolayısıyla Afganistan'daki siyasi güç, etnik odaklı özelliklere dayalı olarak, etnik grupların toplumsal ve siyasal çatışmalarını, egemen etnik gruplara ve iktidardakilere karşı düşmanca tutumlarını hiçbir zaman kontrol edememiş ve iktidar aktarım yöntemlerini kurumsallaştıramamıştır. Aksine, bu çatışmaların şiddetlenmesinde etkili faktör olmuştur.

Etnik yönelimli hükümetler, varlıklarını sürdürmek ve ayakta kalabilmek için kabile ve aşiretlerin sürekli desteğine ihtiyaç duyması ve bu tür hükümetlerin destekçilerinin daha fazla siyasi iktidarı kontrol etmeye çalışması doğaldır. İktidar sahipleri de destekçilerinin etnik ve aşiretleri için taleplerini yerine getirmek için fidye vermek, makam-mevki vermek gibi hareket etmişlerdir. Buradan hareketle

Afganistan'da toplumsal yapıda etnik grupların çokluğunun ve etnik kökene dayalı bir siyasi yapının varlığının, iktidardaki etnik grubun diğer etnik gruplarla sürekli çatışma halinde olmasına neden olduğu söylenebilir. Bu durum, tüm vatandaşların rol aldığı gücün devredilebilmesi için kurumsallaşmamasına neden olmuştur. Tarih boyunca Afganistan'da siyasi iktidar, meşru yollardan ve demokratik süreçlerle değil, etnik ve geleneksel inançlara ve iç çatışmalara dayalı olarak devredilmiştir.

3.3.1. Afganistan'da Modern Hükümetin Siyasi Meşruiyetinin Zayıflığı

Afganistan'da hükümetler ve siyasi sistemler uzun süredir bir meşruiyet krizine maruz kalmış ve bu durum Afganistan'daki birçok siyasi sistemin dönüşmesine ve çökmesine neden olmuştur. 1964 anayasasının Zahir Şah döneminde onaylanması, Afganistan toplumunda köklü ve tarihi bir dönüşümün başlangıcıydı, bu da yeni bir hükümet ve anayasal bir sistemin kurulmasına neden oldu. Anayasa hukukuna dayalı yeni bir sistemin oluşturulmasıyla halkın hükümete katılımının, hükümetin meşruiyetinin ve etkinliğinin yanı sıra toplumun sistemden memnuniyet düzeyinin artacağına inanılıyordu. Ancak bu tahmin doğru çıkmadı ve kraliyet ailesi iktidarı tekeline almaya devam etti. Devletin verimliliği de vatandaşların memnuniyetini sağlamak için yeterliydi.

Dolayısıyla bir yanda iktidarın başında karizmatik bir liderin olmaması, diğer yandan verimli ve yasal bürokrasi eksikliğinin modern devletin meşruiyetinin zayıflamasına neden olduğu ve sistemin istenilen meşrutiyete ulaşmadığı söylenebilir. Bundan dolayı daha sonraki yıllarda Ordunun siyasete müdahalesine ve monarşi sistemin yıkılmasına neden oldu.

3.3.2. Partilerin ve Sivil Toplum Örgütlerinin Zayıflığı

Afganistan'daki siyasi partiler, Şah Mahmud Han'ın başbakanlığı döneminde demokrasi yıllarından önce ilkel bir şekilde kuruldu ve düzensiz bir şekilde faaliyet göstermeye başladı. On yıllık bir durgunluğun ardından, Davud Han'ın başbakanlık görevinden istifa etmesi ve anayasal bir sistemin kurulması ile siyasi parti ve grupların oluşumu 1955'te onaylanan anayasaya kaydedilirken, partilerin siyasi faaliyetleri yeniden başladı.

Bu dönemde birçok partinin kurulmasıyla birlikte yeni yöntemler siyasi faaliyet alanına girmiştir. Ancak, Afganistan'daki siyasi partilerin tarihi, demokrasi

yıllarında siyasi partilerin zayıflığını ve yetersizliğini göstermiştir. Çünkü partilerin asıl görevi, ülkede siyasi güç elde etmek için barışçıl mücadeleler yapmak ve seçimlerde rekabet etmektir. Ancak Afganistan'daki siyasi partilerin hiçbiri bu başarıya ulaşamadı. Sadece "Demokrat Halk Partisi" bu başarıyı ulaşmış, o da askeri darbe ile gerçekleşmişti.

Afganistan'daki siyasi kurumların zayıflığını ve verimsizliğini açıklamak için tarihi, siyasi, kültürel, ekonomik, toplumsal ve yasal alanlarda çeşitli faktörler sıralanabilir. Afganistan'da partilerin oluşumu ve etkinliğinin önündeki en önemli tarihsel engel, istibdat ve mutlak hükümet olarak özetlenebilir. Çünkü Afganistan'ın tüm hükümet hanedanları, hükümetin mutlakiyetçiliğine karşı hassas olup, denetleyici ve düzenleyici kurumlarına müsamaha göstermemiştir. Siyasi açıdan bakıldığında, farklı dönemlerde Afganistan siyasetinde aşiret kültürünün mevcudiyeti, ülkede her zaman ulusal ve etnik kaos ve istikrarsızlığı körükleyen sebep olmuştur.

Bir yandan kabile farklılıklarından kaynaklanan istikrarsızlıklar sivil ve siyasi kurumların oluşumunu engellemekte, diğer yandan demokrasi yıllarında ve öncesinde kurulan etnik nitelikteki partiler toplumdaki bölünmeleri derinleştirmek için bir araç haline gelmekteydi.

Aslında, Afganistan'daki siyasi partilerin ekseriyeti etnik kökenle kurulmuş olup, etnik ve aşiret çatışmaları partilerin zayıflatmasına ve hatta bölünmesine neden oluyordu. Demokratik Halk Partisi'nin iki gruba, Halk (Peştunist) ve Parçam (diğer etnik gruplar) olarak ayrılması bunun açık bir örneğidir.

Afganistan'da siyasi partilerinin bir başka zayıflığı ve başarısızlığı, toplumsal yapıda köklü değişikliklerin olmaması ve gelenek ile modernite arasındaki çatışmalarda görevini yerine getirememesidir. Afganistan'daki toplumsal değişim, Avrupa'da Rönesans dönemi ve sonrasında meydana gelen temel değişim ve gelişmelere nazaran çok daha az olmuştur. Rönesans sonrası Avrupa'da kapitalizmin yükselişiyle farklı grupların ortaya çıkmıştır. Bu gruplar siyasi güç elde etmek ve ekonomik gelirden daha fazla pay almak için diğerleriyle rekabet etmiştir (İnaç, 2004, s. 37). Ancak, Afganistan toplumunun yapısı, demokrasi yıllarına kadar bu anlamda derin ve ciddi bir dönüşüme girememiştir.

Afganistan'ın ekonomik temeli, devlet ekonomisiydi ve hükümet en büyük işveren olarak rol oynuyordu. Hatta insanların siyasal sisteme katılımı için anayasa

yıllarında alınan bazı önlemler bile, toplumun sosyal ve etnik yapısında fazla bir değişiklik yapamadı.

Hukuki açıdan baktığımızda Afganistan'da siyasi partilerin zayıflığına ve verimsizliğine neden olabilecek en önemli faktör, demokrasi yıllarının sonlarına kadar bu ülkede partilerin kuruluş ve işleyişinin yasallaştırılmamasıydı. Bu anlamda partilerin faaliyetlerinin anayasa yıllarının sonuna kadar yasal hale gelmediği söylenebilir. Bu süreçte partilerin faaliyetlerinin yasa dışı sayılacağı korkusuyla da icap eden gelişimin olmamasına neden olmuştur (Endişmend, 2003, s. 3).

Afganistan'da demokrasi yıllarının sonuna kadar sivil kurumların oluşmamasına neden olabilecek diğer faktörler arasında, ülkede devlet merkezli bir sistemin olması ve hükümet zulmünün varlığı sayılabilir. Pek çok azgelişmiş toplumdaki baskın düşüncelerden biri, hükümetin rolüne aşırı vurgu yapılmasıdır (İnaç, 2007, s. 27).

Bütün bunların sonucunda az gelişmişlik durumu, diktatörlük ve mutlak yönetim, etnik ve yerel yönelimler, kabile ve dini geleneklere dönük eğilimler, ülkede altyapı değişimi ve dönüşümünün olmaması, ulus inşası aşamasını geçememiş gelenek ve modernite arasındaki gizli ve açık çatışmanın varlığı, bazı grup ve sınıfların merkezi hükümetin etkisinden bağımsız olmaması, insanların bilinçsizliği, hükümet merkezli diktatörlük ve son olarak, Zahir Şah'ın parti yasasını onaylamaması Afganistan'daki siyasi partilerin zayıf kalmasına yol açmıştır. Bu faktörler, demokratik toplumların ana unsuru olan sivil kurumların bile oluşmamasına neden olmuştur (İnaç, 2016, 54-57).

3.4. AFGAN SİYASETİNE ASKERİ MÜDAHALENİN DIŞ FAKTÖRLERİ

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalinden önce, Afgan politikacılar Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurmuştu. Sovyetler Birliği, Afganistan'a komşu olması sebebiyle, bu ülkeye diğer ülkeden daha fazla ilgi gösteriyordu.

Afganistan-Sovyet ilişkilerinin tarihi, Afganistan'ın İngiliz yönetiminden bağımsız olduğu zamana kadar uzanmaktadır. Emanullah Han 1919'da Afganistan'ın bağımsızlığını ilan ettikten sonra, bu bağımsızlığı tanıyan ilk ülke Sovyetler Birliği oldu. Afganistan ile Sovyetler Birliği arasındaki ilk dostluk anlaşması 1920'de imzalandı. Bu antlaşmaya göre, taraflar birbirlerinin bağımsızlığını tanıdılar. Bu antlaşmada, Rus hükümetinin Afganistan'a karşılıksız olarak yılda bir milyon ruble

ödemesi kararlaştırıldı (Yang, 2003, s. 188). Söz konusu anlaşmaya ek olarak, aynı tarihte Rusya ile bir askeri anlaşma da imzalandı. Bu anlaşmaya göre, Afgan Hava Kuvvetleri Rus hükümetinin gözetimi altında kuruldu ve Rusya, pilotları ve uzmanlarıyla birlikte Afganistan'a 11 uçak gönderdi (Hosseinzadeh, 2008, s. 50).

3.4.1. Afganistan'daki Sovyet Nüfuzu

Zahir Şah döneminde, Sovyet-Afgan ilişkileri yeni ve hassas bir aşamaya geçti. Bu aşamada, Sovyetler Birliği, Pakistan ve Afganistan arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine yol açan Peştunistan meselesinde halkın milli duygularını kullanarak bu fırsatı değerlendirdi. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, İngiltere'nin Hint yarımadasını terk etmesiyle 1947'de Hint yarımadası, Hindistan ve Pakistan olmak üzere iki ülkeye bölündü. Buna göre, 19. yüzyılın sonlarından itibaren çeşitli anlaşmalarla Hindistan'a ilhak edilen Afganistan'ın eski toprakları Pakistan'a verildi. Ve Durand Hattı'nın ötesindeki Peştunlar'ın kaderi, Afganistan hükümetine göre çözümsüz kaldı (Tanin, 2004, s. 92).

Zahir Şah 1947'de yaptığı bir konuşmada Durand Hattı'nın ötesindeki Afganların akıbetinden bahsettikten sonra onlara Hintliler ve Pakistanlılar gibi kendi kaderini tayin hakkının verilmesini talep etti. Bu konuşma farklı hassasiyetler ve tepkilere yol açtı.

Özellikle bu konuşmalar, Sovyetler Birliği'nin bu konuyu büyüterek siyasi anlamda kendi lehine kullanabilmesi için iyi bir bahaneydi. O günden sonra bu konu gazete ve dergilerde sürekli olarak yayınlandı. Bundan sonra bu mesele Afganistan'ın iç ve dış politikasının temel direği haline geldi ve her yıl bir gün Peştun ve Belucilerin milli dayanışma günü olarak kutlanmaya başladı.

Sovyetler Birliği, Afganistan siyasetine doğrudan girmekle ilgilenmiyordu. Onun için perde arkasındaki çabalarına devam ederek, Afganistan'daki nüfuzunu kullanıp bu konuyu gazeteler ve dergilerde sürekli yayınlatarak halkın düşünce ve görüşlerini değiştiriyorlardı. Afganistan'ın Batı ve Amerika ile ilişkilerinin gidişatını değiştirmenin kolay olmadığını anlayınca, Şah Mahmud Han'ı Başbakanlık görevinden alıp yerine arzu edilen ve amaçlarına uygun bir kişi olarak gördükleri Davud Han'ı getirmeye çalıştılar (Joya, 2009, s. 271).

Davud Han, Peştunist bir milliyetçi olarak Başbakanlığa seçildikten sonra, Durand Hattı'nın diğer tarafındaki Peştunları Afganistan'a ilhak ederek, bölgede otoriter bir ulusal hükümet kurmaya çalıştı. Davut Han'ın bu hareketi Pakistan liderlerince tepkiyle karşılandı ve iki komşu ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden oldu.

Öte yandan Davud Han, İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde iktidara geldi, ancak kısa süre sonra Soğuk Savaş, Doğu ve Batı'yı karşı karşıya getirdi ve küçük ülkeler uluslararası sistemin iki kutuplu yapısında kendilerine yer bulmak zorunda kaldılar. Bu nedenle Davud Han, bu hedefe ulaşmak için doğu ya da batı güçlerinden birine güvenmek zorundaydı. Bu nedenle, Davud Han hükümeti ekonomik programları yürütmek, özellikle Orduyu modernize etmek ve donatmak için ABD'ye başvurdu. Ancak ABD, Afganistan'ın bu talebini dikkate almamış ve bunun yerine bölgede Pakistan ile ilişkilerini sağlamlaştırmıştır (Tanin, 2004, s. 104). Davud Han hükümetinin talebine ABD'den olumsuz bir cevap gelince, bu sefer Sovyetler Birliği'nin askeri ve ekonomik yardım sağlama önerileriyle ilgilenmeye başladı. 1955'te Sovyet liderleri Afganistan'a gelip ve Davud Han ile yaptıkları görüşmede her türlü askeri ve ekonomik işbirliği sözü verdiler (Draiz, 2000, s. 105).

Davud Han'ın başbakanlığı döneminde Afganistan ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler daha da genişledi. Bu sırada, Afganistan ile Pakistan arasında, Peştunistan meselesi üzerindeki anlaşmazlık yoğunlaştı ve iki ülke sınırında çatışmalara yol açtı. Afganistan, komşu ülke ile yüzleşmek ve askeri varlığını güçlendirmek için 1955 yılında Sovyetler Birliği ile askeri bir anlaşma imzaladı. Afganistan'ın askeri yardım talebini reddederek Pakistan güçlerini desteklemek için her türlü çabayı gösteren ABD, Afganistan'daki nüfuzunu azalttı ve çok geçmeden Sovyetler Birliği Afganistan'a en çok yardım eden ve bu ülkenin en büyük ticaret ortağı oldu.

Ruslar, Afganistan'ın iç meseleleriyle daha az ilgilendiklerini, ancak ülkenin dış politikasının Sovyet karşıtı olmaması gerektiğini açıkça belirttiler. Demokratik Halk Partisi bu dönemde demokrasi yıllarının özgürlüğünü kullanarak açık ve sınırsız faaliyetini sürdürüp, siyasi gösteriler düzenleyerek Afganistan ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiyi güçlendirmeye çalışmıştı. Parti liderleri meclis konuşmalarında Sovyetler Birliği'ni övüyor, Afganistan'ın Sovyetler Birliği ile dostluğunun gücünü vurguluyorlardı (Endişmend, 2003, s. 7).

Sovyetler Birliği ile ilişkilerin geliştirilmesi, yardım almak için çeşitli sözleşmelerin imzalanması, ekonomik ve askeri altyapı için karşılıklı heyet değişimleri, askeri ve sivil eğitim için ğrenci gönderilmesi ve daha da önemlisi, Sovyetler Birliği ile Demokratik Halk Partisi arasındaki yakın ilişki neticesinde, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ın tüm siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarındaki etkisinin genişlemesi ve ülkenin Sovyetler Birliği'ne tamamen bağımlı hale gelmiştir.

3.4.2. Sovyet Nüfuzunun Nedenleri

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, uluslararası düzeyde büyük siyasi değişimler yaşandı. Geçici Hitler karşıtı koalisyon kısa sürede dağıldı ve küresel ideolojik çatışmalar Soğuk Savaş şeklinde başladı. Britanya İmparatorluğu, dünya sisteminin en büyük gücü olma rolünü yitirdi ve yerini Amerika Birleşik Devletleri aldı. Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı'nın galip güçlerinden biri olarak, ABD'nin karşısında sosyalist ülkeler bloğunun başında olmuş, iki kutuplu bir sistem oluşturmuştur.

Sovyetler Birliği eskiden beri alt kıtanın ılık sularına ulaşmayı hayal ediyordu, bu nedenle Afganistan, Sovyetler Birliği için ılık sulara ulaşmak için bir geçit olarak stratejik öneme sahipti ve ne pahasına olursa olsun bu ülkede nüfuz sahibi olması gerekiyordu. Soğuk Savaş sırasında Afganistan, Sovyetler Birliği'nin nüfuz alanı olarak ABD'nin bölgedeki etkisini önlemek için stratejik bir önem kazanmıştır. Çünkü Sovyetler Birliği, Amerika'nın Afganistan'da askeri s kurmayı planlamasından korkuyordu. Dolayısıyla böyle bir durumda Sovyetler Birliği ekonomik, askeri ve kültürel yardımlar sağlayarak Afganistan'a nüfuz etmeye ve bu şekilde bölgedeki batı yayılcılığını engellemeye çalışmıştır (Draiz, 2000, s. 307).

Afganistan'daki Sovyet nüfuzunun zeminini sağlayabilecek ikinci faktör, Peştunistan konusunda Afganistan ve Pakistan arasındaki ihtilaflardır. Peştunistan konusunda bu iki ülke arasındaki görüş ayrılıkları arttıķķa, Afganistan'ın Pakistan'a karşı silahlı kuvvetlerini güçlendirmesine neden oldu. ABD'nin İşlamabad ile ittifakı nedeniyle Afganistan'a silah ve mühimmat vermeyi reddetmesinin ardından Afganistan Sovyetler Birliği'ne yöneldi ve Sovyetler Birliği, Afganistan'ın askeri ve ekonomik yardım tekliflerine olumlu yanıt veren tek ülke oldu.

Sovyetler, Afganistan'a sadece silah ve çeşitli askeri teçhizat sağlamakla kalmadı, aynı zamanda okullarında çok sayıda Afgan subayı da eğitim verdiler. Bu

nedenle, Sovyetler Birliği Afganistan'a yardım sağlamaya devam ederek ülkedeki nüfuzunu siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda genişletebildi (Fonten, 1997, s. 502).

Davud Han'ın başbakanlığı döneminde Afganistan'daki Sovyet etkisinde rol oynayan bir diğer faktör, iki ülke liderlerinin siyasi ve ekonomik kalkınma konusundaki siyasi ortaklıkları ve ideolojileriydi. Davut Han'ın, ekonomik kalkınmayı sağlamak ve askeri gücü artırmak amacının yanında sosyalist fikirlere sahip olması sebebiyle Sovyetler Birliği ile ortak bir konumdaydı. Dolayısıyla iki ülke liderleri arasındaki ideolojik ortaklıklar ilişkilerin derinleşmesine ve bunun sonucunda Afganistan'daki Sovyet etkisinin yoğunlaşmasına neden olmuştur (Tanin, 2004, s. 98).

Afganistan'da Sovyet etkisinin genişlemesine katkıda bulunan bir diğer önemli faktör, Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin bu ülke ile yakın ilişkisidir. Demokratik Halk Partisi, Afganistan'ın Marksizm-Leninizm ideolojisine dayalı olarak kurulan tek siyasi örgüttü. Sovyet Komünist Partisi ile ideolojik bir ilişkisi bulunan parti aynı zamanda Afgan halkı arasında çok sayıda takipçi kazanmıştı. Aslında Demokratik Halk Partisi, Moskova'nın Afganistan'daki politikalarını fiilen uyguluyordu. Parti üyeleri arasında belge ve kitap alışverişinde bulunması ve hatta takipçilerine Marksizm ideolojisinin öğretilmesi, kitleler arasında bu fikirlerin yayılması sayesinde Marksizm düşüncesi bazı toplumsal katmanları kapsamıştı. Ve böylece Sovyetler Birliği'nin Afganistan'da siyasi, askeri ve hatta sosyal yapılarıdaki etkisi genişleyecek ve Sovyetler Birliği gelecekte Afganistan'da Marksist-Leninist bir rejim kurabilecektir.

3.5. AFGANİSTAN'DAKİ SOVYET NÜFUZUNUN ARAÇLARI

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a nüfuz etmesi için kullanabileceği araçlar üç alanda özetlenmiştir. Ekonomik işbirliği ve sivil ve altyapı projelerinin inşası, askeri işbirliği, silah ve askeri teçhizatın gönderilmesi ve en önemlisi, Sovyetler Birliği'nin Afganistan yararına Peştunistan meselesine verdiği destek, Sovyetler Birliği'nin Afganistan siyasetinin önemli sektörlerine nüfuz etmesini sağladı. Sovyetler, oluşan boşluğu doldurmak için Afganistan halkının ihtiyaçlarından, zorlamalarından ve duygularından en iyi şekilde yararlanma zamanının geldiğini anlamıştı. Sovyetler 'in 1955-1978 yılları arasında, ekonomik ve askeri alanlarda Afganistan'a yaptığı toplam yardım neredeyse iki buçuk milyar dolara ulaşmıştı.

Bu nedenle Kabil-Moskova ilişkileri her geçen gün daha fazla alana yayılmış ve Afganistan'ı birçok yönden Sovyetler Birliği'ne bağımlı hale getirmiştir. Eşref Gani

Ahmedzai'ye göre, Kabil ile Moskova arasındaki ilişkilerin kurulması ve genişletilmesinin nedeni, Sovyetler Birliği'nin kendi sınırlarına yakın Amerikan askeri üslerinin kurulmasını engelleme ihtiyacı ve Kabil'in ekonomik kalkınma ihtiyacıydı. Davud Han, bir yandan Pakistan ordusunun tehlikelerini önlemek için silahlara erişmesi gerektiğine özel bir ihtiyaç duyuyordu, ama öte yandan reform hedeflerine ulaşmak için paraya ihtiyacı vardı (Joya, 2018, s. 273).

3.5.1. Afganistan Ordusunda Sovyet Nüfuzu

Daha önce belirttiğimiz gibi Aralık 1955'te, Bakanlar Kurulu Başkanı ve Sovyetler Birliği Yüksek Konseyi Başkanlığı'nın bir üyesinin, Afganistan üst düzey yetkililerin daveti üzerine Kabil'e geldi ve 18 Aralık'ta ortak dönemin Afganistan Başbakanı Muhammed Davud, Bulganin ve Kruşçev arasında antlaşma imzalandı. Ondan sonra, Sovyet danışmanları resmen Afganistan'da çalışmaya başladı. Afganistan'ın ihtiyaç duyduğu T-34 tankları, MiG-17 uçakları, DL-28 bombardıman uçakları ve hafif silahlar gibi Sovyetler Birliği, Çekoslovakya, Polonya, Macaristan ve Doğu Almanya gibi ülkeler tarafından ilgili danışmanlarla Afganistan'a gönderildi.

Ayrıca Sâlânk tünelinin kazılması, Bagram askeri havaalanının inşası, silo fabrikaları, enerji santralleri, doğalgaz çıkarılması, Ordu personelinin eğitimi ve teçhizi, Afgan askeri öğrencilerin Sovyet eğitim merkezlerine kabulü, Afganistan'daki Sovyet danışmanlarının planlarına dahildi.

Sovyetler Birliği, Afgan ordusuna nüfuz etmek için iki grup Afgan subaylarından kullandı. İlk kategori, komünizm fikrine bağlı olan ve genellikle Sovyet yetkililerinden emir alan subaylardan oluşuyordu. Diğerleri, iktidardaki rejimden nefret eden ordu subaylarıydı. Çünkü bu iki askeri grubun hükümetin düşüşünde işbirliği yapmaları bekleniyordu.

Sovyetler Birliği'nin Afgan ordusuyla nasıl ilişki kurduğu ve daha sonra içine nasıl sızdığı, Davud Han'ın başbakanlığından önceki ordunun ihtiyaçlarına kadar uzamaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Afganistan, ekonomik gelişimi ve doğu ve güneydoğu sınırlarını güçlendirmek için güçlü bir orduya ihtiyaç duydu.

1945-1947 yılları arasında ülkenin doğu illerinde meydana gelen kargaşa, Afgan hükümetine ordunun yerel isyanları bastırmak için yeterince güçlü olmadığını gösterdi. Çünkü isyancıların çoğu temel silahlar ve taşlarla donatılmış olmasına rağmen,

hükümetin bu isyanları bastırması üç yıl sürmüştü (Joya, 1997, s. 4). Davud Han başbakan olarak atandıktan sonra, hükümetin, orduyu donatmak için Sovyet askeri yardımının alınmasına öncelik vermesi konusunda ısrar etti. Bu nedenle 1955 yılında hükümetin konumu için milletin desteğini kazanmak amacıyla kurulan Loya Jirga, Muhammed Davud hükümetinin orduyu güçlendirmek ve donatmak için gerekli gördüğü her kaynaktan silah satın almasına izin verdi.

Ayrıca Davud Han'ın başbakanlığı döneminde Peştunistan meselesi ve Afganistan'ın bu bölgede toprak iddiası üzerinde Afganistan ile Pakistan arasında ihtilaflar, ordunun güçlendirilmesi ihtiyacı daha da arttı. Dolayısıyla Afganistan'ın orduyu güçlendirmek için Sovyetler Birliği'ne başvurması ile Davud Han döneminde ve daha sonra demokrasi yıllarında Afganistan'da Sovyet etkisinin zemini sağlanmıştır. Bu nedenle Afganistan'ın orduyu güçlendirmek için Sovyetler Birliği'ne başvurması ile Davud Han döneminde ve daha sonraki demokrasi yıllarında Afganistan'da Sovyet etkisinin zemini sağlanmıştır.

3.5.1.1. Eğitim

Sovyetler Birliği ile ekonomik, askeri ve silah alım anlaşmaları imzalamanın yanı sıra, bir anlaşma da Afgan öğrencilerin askeri sektörde yetiştirilmesine ilişkin imzalandı. Bundan önce Afgan ordusu subayları Türkiye tarafından eğitiliyordu. Ancak Sovyetler Birliği'nden yeni silahların gelmesiyle Türkiye'deki eğitim süreci sona erdi. Sovyetler Birliği, "NATO" ve "SENTO" üyesi olan ülkelerde yetişmiş subayların ordudaki varlığını kabul edemiyordu (Harun, 2000, s. 77).

1960 yılında ilk kez çok sayıda Afgan askeri öğrenci, askeri taktikleri öğrenmek için Sovyetler Birliği'nin askeri akademilerine gönderildi. Bu akademilerde öğrencilere askeri eğitimlerin yanında komünizm ideolojisini içeren dersler öğretiliyordu ve öğrenciler bu dersleri almak zorundaydılar.

Yeni Afgan öğrenciler Sovyetler Birliği'ne girer girmez, daha önce askeri eğitimi almak için Sovyetler Birliği'nde bulunan Afgan öğrenciler tarafından Halk ve Perçem gruplarına alınıyordu. Orduda, Halkçılara bağlı subaylar Perçemcilere göre daha fazlaydı. Sovyetler Birliği'ne gönderilen köylüler ve yoksul ailelerin gençleri çok geçmeden Halkçıların tuzağına düşüp onlara katılmak zorunda kalıyorlardı.

Sovyetler Birliği'nde bulunan Afgan öğrencilerin düşünce özgürlüğü ve eleştiri hakları yoktu. Eleştiri yaptıkları durumunda, Sovyet sistemine karşı oldukları suçlamasıyla eğitimden mahrum edilip, ülkeye geri gönderiliyordu. Diğer eğitim faaliyetlerinin yanı sıra Sovyet kültür sömürgeciliği de gün geçtikçe yaygınlaşmaktaydı. Afganistan'da Peştuca ve Farsça dillerinde Rus dergileri ve gazeteleri fazlasıyla bulunabiliyordu. Hatta Afganistan'ın kuzeyindeki insanlar Rus televizyon kanallarını Tacik ve Özbek dillerinde izleyebiliyordu.

Bu gelişmeler sonrası, askeri subayların Sovyetler Birliği'nin eğitim kurumlarından dönüşü ve silahlı kuvvetlere yeniden dahil edilmesiyle, Afgan ordusunda Sovyet nüfuzu güçlendi. Son olarak, Afgan ordusundaki subayların komünizm ideolojisine olan bağlılığı, daha sonra siyasete müdahale ederek siyasi sistemi devirmelerine ve iktidarı fiilen ele geçirmelerine neden olmuştur.

3.5.1.2. Teçhizat

Sovyet heyetinin Afganistan'a yaptığı resmi ziyaretin ve Afgan hükümetiyle askeri anlaşmaların imzalanmasının ardından, Sovyet silah ve mühimmatının ilk sevkiyatları 1957 ve 1958'de Afganistan'a geldi. Sovyetlerin Afgan ordusuna silah ve diğer teknik teçhizat yollaması, Sovyet heyetlerinin Afganistan'a gelmeleri ve Afgan ordusuyla etkileşimleri, Sovyet danışmanlarının Afgan ordusunun generalleri ve subaylarıyla işbirliği, Demokratik Halk Partisi'nin orduya sızma zemininin hazırlanması, iki ülkenin liderlerinin yaptıkları askeri anlaşmalar, Sovyetlerin Zahir Şah hükümetinin yanı sıra Afgan ordusunu da ciddi şekilde etkilemesine neden oldu.

Afganistan Milli Savunma Bakanlığı 1969'da yeni askeri programları onayladıktan sonra Afgan Ordusunda Sovyet nüfuzu daha da arttı. Askeri hava kuvvetleri, Demokratik Halk Partisi'ne üye olmak için en meşhur yerd. Hava kuvvetlerinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi, en başından beri Sovyetler tarafından desteklenmiştir. Netice olarak, hava kuvvetleri tamamen Sovyetler Birliği'nin etkisi ve kontrolü altına girmiştir (Joya, 2009, s. 284).

Davud Han, başbakanlık döneminde dış politikada, Sovyetler Birliği ile yakın ilişki, İran'dan uzaklık ve Pakistan ile düşmanlık üzerinde durmuştur. Zahir Şah ve damadı Sardar Vali ile bu konuda yaşadığı görüş ayrılıkları nedeniyle ülke siyasetinden çekilmek zorunda kaldı.

Davud Han bir süre iktidardan uzak kaldıktan sonra iktidara gelmek için kapsamlı ve gizli faaliyetlere başladı. Sonunda, Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin solcu ve Marksist unsurlarının işbirliğiyle, Muhammed Zahir Şah'ın monarşisini devirmek için çalışmalara başladı. 1973'te Beyaz bir darbe yaparak kraliyet sistemini devirdi ve Afganistan'da cumhuriyet sistemini kurdu.

3.6. AFGANİSTAN DARBELERİNDE SOVYETLERİN ROLÜ

Davud Han'ın Başbakanlığı döneminde, Afganistan'ın Pakistan ile ilişkileri, özellikle Peştunistan konusunda, her zamankinden daha gerginleşti. Afganistan ve Pakistan arasındaki gergin ilişkiler ve Afganistan'ın Pakistan'a karşı tutumuna Sovyet desteği, Afganistan ve Sovyetler Birliği arasındaki dostluğun güçlenmesinde önemli rol oynadı. Bunların sonucunda, Pakistan ile yaşanan gerginlik, 23 Ağustos 1961'de Pakistan hükümetinin Afganistan'daki konsolosluklarını kapatacağını açıklaması ve Afganistan'dan konsolosluklarını ve ticari ajanslarını geri çağırmasını istemesiyle daha da derinleşti. Afganistan, Pakistan ile siyasi ilişkilerini keserek büyükelçisini geri çağırdı ve iki ülke arasındaki sınırda her türlü seyahate kısıtlamalar getirdi. Sonuç olarak, Afganistan ile Pakistan arasındaki sınır 1961'de kapatıldı.

Peştunistan meselesi çok sıcak hale gelirken, Afganistan liderliği, ortaya çıkan bu krizin ülkenin çıkarına olmadığı ve bu şekilde uygun bir çözüm bulunamayacağı sonucuna vardı. Afganistan'ın Pakistan ile ilişkilerini yeniden kurması için ilk ve en gerekli adım, diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması ve iki ülke arasındaki sınırın açılması oldu. Davud Han bu görüşe katıldı, ancak bu ilişkilerin daha iyi bir yöntemle yeniden kurulması için 9 Mart 1963'te istifa etti. Zahir Şah, Davud Han'ın istifasını kabul etti ve yeni kabineyi kurmak için Dr. Muhammed Yusuf'u görevlendirdi (Devleti, 2014, s. 204).

Davud Han'ın iktidarından sonra Zahir Şah'ın politikasında ve dış politikasında büyük değişiklikler oldu. Pakistan ile ilişkilerin geliştirilmesi ve İran ile yakın ilişkiler kurulması bu değişimler arasında bahsedilebilir. İran'ın daveti üzerine Afganistan ve Pakistan, dostane ilişkilerin yeniden kurulması için müzakereler yapmak üzere heyetlerini Tahran'a gönderdiler. Pakistan'ın ısrarı ile Peştunistan sorunun gazetelerden ve haberlerden kaldırılması üzerine ortak karara vardılar. Pakistan ile Hindistan arasındaki ikinci Keşmir savaşında Afganistan tamamen tarafsız kaldı ve bu Pakistan'ı sevindirdi.

Eylül 1963'te Zahir Şah ve Kraliçe Humaira, Başkan Kennedy'nin daveti üzerine Amerika Birleşik Devletleri'ne resmi bir ziyarette bulundu. Bu iki haftalık ziyaret faydalı olarak değerlendirdi. Çünkü, bu bir Afgan hükümdarının Amerika Birleşik Devletleri'ne ilk ziyaretiydi. İki ülke, açıkladığı ortak bildiride ABD'nin Afganistan'a ekonomik yardım sağlamayacağını yayınladı.

Davud Han'ın istifası, Afganistan'ın Pakistan ve İran'la ilişkilerinin normalleşmesi ve Zahir Şah'ın Amerika ziyaretinden sonra Kremlin, Afganistan'ın Batı'ya yöneldiğini düşündü. İran'la ilişkilerin düzelmesi, Peştunistan meselesindeki gerginliğin azaltılması ve özgür bir Batı sistemi (demokrasi) getirmeye çalışılması Sovyet hesaplamasını doğrulayan ve onaylayan işaretlerdi. Bu nedenle Sovyetler Birliği yeni faaliyetlere girişerek Afganistan'da bölgesel düzeyde çıkarlarını sağlayabilecekleri bir rejim kurmaya çalışmıştır.

3.6.1. Davud Han'ın Darbesi ve Sovyetlerin Rolü

Sovyetler Birliği'nin, Davud Han'ın 1973 yılında Zahir Şah'ın 40 yıllık saltanatının devrilmesindeki rolü hakkında farklı ve bazen çelişkili görüşler var. Davud Han döneminde Dışişleri Bakan Yardımcısı olan "Afganistan'ın Düşüşü" kitabının yazarı Samad Ghaus göre, Sovyetler Birliği'nin 1973 darbesinde hiçbir rolü yoktu. Darbe Afganlar tarafından başlatıldı ve tamamen Afgan hedeflerine sahipti. Ancak, kabul edilmelidir ki, komünist öğretilere inanan birtakım ordu subayları bu harekete katılmıştı ve bu subayların Moskova'ya olan bağlılığında hiçbir şüphe yoktu" (Ghaus, 1999, s. 142).

Hakşinas, "Afganistan'daki Rus Komploları ve Suçları" kitabında, Davud Han'ın darbesinde Sovyetlerin rolünü ve müdahalesini kanıtlayan çok sayıda kanıt olduğuna inanıyor. Kitabında, o zamanki ordu subaylarından ünlü Cihat komutanı Ahmed Şah Mesud'un kardeşi Din Muhammed şunları naklediyor: "Darbeden yaklaşık bir hafta önce 120 Sovyet tankçısı Kabil'e geldiler ve Rus yapımı 26 tankları kullanmayı öğretmeye geldikleri söylendi. Ancak darbe sırasında tankları cumhurbaşkanlığı sarayına (Arg) ve Radyo ve Televizyon binasına yönlendirenler onlardı" (Hakşinas, 1984, s. 227).

"Son Beş Yüzyılda Afganistan" kitabının yazarı Farhang da Sovyetler Birliği'nin darbedeki rolüne dikkat çekerek bu konuda kendi gördüklerini şu şekilde ifade ediyor: "Ekim 1972'de Afganistan büyükelçisi olarak Belgrad'da görevdeyken,

Çekoslovakya'nın başkenti Prag şehrinde planlanmış bir terör operasyonundan haberdar oldum. Bu planın amacı Kabil'deki Amerikan büyükelçisini kaçırmak ve Afganistan'da güvenliği bozmaktı. Konunun önemini göz önünde bulundurarak bu haberi alır almaz bizzat Kabil'e geldim ve dönemin Dışişleri Bakanı Musa Şefik'i konu hakkında bilgilendirdim ve kendisine de elde edilen belgeleri teslim ettim. Hükümet bu planı engellemeye başarsa da genel olarak durumu kontrol etmek için yeterince değerlendiremedi. Öyle görünüyor ki Prag'da böyle bir operasyon planlamak Çekoslovak hükümetinin bilgisi ve rızası olmadan mümkün değildi. Çekoslovak hükümeti, sosyalist blok ülkeleriyle olan yakın ilişkileri göz önüne alındığında, Sovyet hükümetinin izni ve onayı olmadan bunu yapamazdı". Bu delillere baktığımızda Sovyetler Birliği'nin Afganistan'da her türlü planın uygulanmasında rol oynayabileceği görülmektedir (Farhang, 2006, s. 865).

Sovyetler Birliği'nin 1973 darbesindeki rolünü gösterebilecek bir diğer faktör, Demokratik Halk Partisi (Perçem) askeri üyelerinin darbeye katılımıdır. Partinin askeri üyelerinin Sovyet yetkililerinin önceden haberi olmadan darbeye katılması mümkün değildi. Bir diğer önemli nokta da bu partinin lideri Babrak Karmal'ın geçmişte KGB ile yakın ilişkisinin olmasıdır. Öte yandan, darbenin uygulanmasında görülen düzen ve plan, bu kadar başarılı bir planın deneyimli kişiler ve profesyonel yetkililer tarafından planlandığı ve uygulandığını göstermektedir. Bu, Sovyetler Birliği'nin darbe sırasında Afgan ordusuyla birlikte hareket ettiğini göstermektedir (Farhang, 2006, s. 866).

Demokrasinin son yıllarında Musa Şefik'in başbakanlığı döneminde Afganistan'ın İran gibi komşu ülkeler ve diğer İslam ülkeleri ile ilişkilerini genişletmiş; hatta Musa Şefik, Helmand suyunun İran'a akması için bir sözleşme imzalamış ve sosyalist olmayan ülkelerle ilişkilerin genişletmişti.

Musa Şefik, Peştunistan sorununu Pakistan ile müzakere ve diyalog yoluyla çözmeye çalışıyordu. Batılı ülkelerle de yakın ilişkiler kurdu ve ekonomik yardımlarını Afganistan'a çekti. Bu nedenle Sovyetler Birliği, Şefik'in hareket özgürlüğüne tahammül edemiyordu. Ruslar da Şefik'i "İhvani" olarak adlandırdılar ve onu kendi ulusal çıkarlarına zıt buldular. Çünkü onlar İslami sistemi İngilizlere ve Amerikalılara atfediyorlardı (Harun, 2000, s. 92).

Sonuç olarak, Sovyetler Birliği'nin Afgan subayların yetiştirilmesinde ve ordunun donatılmasında önemli rol oynamasının yanında, Sovyet eğitilmiş askerleri ve

Demokratik Halk Partisi üyelerini orduda kullanarak, 1973 darbesinde yadsınamaz bir rol oynadığını sonucuna varılabilir.

3.6.2. Demokratik Halk Partisi Darbesi Sovyetlerin Rolü

1978 darbesinin Ruslar tarafından planlandığını gösteren reddedilemez bir delil olmadığı gibi, Tereki'nin Küba'nın başkenti Havana'da düzenlediği basın toplantısında sunduğu raporda da şüpheyi yer vardır. Basın toplantısında gazetecilere şunları söylemiştir: "Devrim gerçekleştiğinde hem Başkan Carter hem de Brejnev şaşırılmış durumdaydılar." (Devleti, 2014, s. 209).

Amerikalı yazar ve Afganistan uzmanı "S.Harrison", Hindistan Büyükelçiliği askeri ataşesinin şu sözlerini aktarıyor: "Kabil'deki Hindistan askeri ataşesi olan ve Hava Kuvvetleri subaylarıyla temas halinde olan Albay Samiran bana şunları söyledi: Abdülkadir, Hafızullah Emin'in planlarını Sovyetler Birliği'nin askeri istihbarat teşkilatına bildirmişti, ancak kendisi darbeye katılma emrini henüz almamıştı. Albay Samiran, 1978'in başlarında Kabil'de, çoğu Bagram ve Kabil hava limanlarında uçaksavar füze sistemi ve uçuş hattı kontrolünde çalışan yaklaşık 350 Sovyet danışmanı ve teknik personel olduğunu söylüyor. Samiran, Sovyet teknisyenlerinin yardımı olmadan Hava Kuvvetleri'nin 27 Nisan'da hareket yapmasının çok zor olabileceğini vurguluyor. Samiran, Abdülkadir'in Sovyet danışmanlarının onayını alana kadar darbeye katılımını ertelemek zorunda kaldığını söylüyor. Sovyet danışmanları darbeden kısa bir süre önce karar vermeleri gerekiyordu. Ancak kısa süre sonra darbeye yardım etmeleri için Moskova'dan emir aldılar (Harrison, 1996, s. 52).

Sevr darbesinde Hava Kuvvetlerine komuta eden ve darbenin zafere ulaşmasında çok önemli bir rol oynayan ve daha sonra Demokratik Halk Partisi hükümetinde general rütbesine ulaşan ve Savunma Bakanlığı'na yükselen Yarbay Abdülkadir, Sovyetler Birliği'nin gerçek dostu olarak tanımlanmaktadır (Devleti, 2014, s. 210).

1950 ve 1960 yıllar sonrasında Ruslar, sadece sivil alandaki farklı toplumsal katmanlara değil, aynı zamanda orduya nüfuz etmeye ve asker toplamaya yöneldiler. Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 21 Haziran 1974 tarihli ve "Ulyanovsky" tarafından imzalanan ve Afgan siyasi örgütlerinin ordudaki faaliyetleri ve Cumhurbaşkanı Muhammed Davud'un endişeleri hakkındaki, Halk ve Perçem liderlerine yazılan belgelerin ortaya koyduğu kadarıyla, "Afgan yoldaşlar" bu eylemi

Sovyetler için beklenmedik bir şeymiş gibi göstermeye çalışıyorlar ve Sovyetler, kendilerine sadık örgütlerin ve liderlerinin çizginin dışına çıkmamasını tercih ediyordu.

Gerçek şu ki, Sovyet bağlantılı askeri örgütler, o mektuptan yıllar önce, Sovyetlerin bilgisi ve mutabakatıyla Afgan Ordusu içinde aktif ve özgürce askerleri cezp ve celp ediyorlardı. Hatta bu askerlerin bazıları yazılarında ve açıklamalarında doğrudan veya dolaylı olarak bundan bahsediyorlardı. Bu çerçevede, Demokratik Halk Partisi ile ilgili olarak, o partinin kuruluşundan önce Mir Ekber Hayber liderliğinde faaliyet gösteren askeri bir şubesi olduğu söylenmektedir. Daha sonra bu askeri örgüt, sivillerle birleşerek Demokratik Halk Partisi'ni kurdu. Ayrıca Sovyet istihbaratıyla çalıştığı düşünülen "Afganistan Askeri Örgütü" veya "Hava Kuvvetleri Subayları" olarak adlandırılan diğer yapılardan da bahsedilmektedir. Bu nedenle, askeri alanlar Ruslar için daimi bir ilgi alanıydı ve bu ilişkiyi daha sonraki hedefleri için kullandılar (Devleti, 2014, s. 211).

İbrahim Attaei, Sovyetler Birliği'nin 1978 darbesine doğrudan dahil olduğunu inanmaktadır. Bu iddianın temel nedeni belki de Davud Han'ın cumhuriyetinin son yıllarında Pakistan ile ilişkilerini yumuşatması, İran ile yakın ilişkiler kurması ve Mısır, Suudi Arabistan ve Kuveyt ülkelerine yaptığı gezilerde bu ülkelerin Afganistan'a yardımları konusunda taahhütlerini alması olmuştur. En önemlisi, ABD Başkanı Jimmy Carter, Davut Han'ı o ülkeyi ziyaret etmeye davet etti. Dolayısıyla Davud Han'ın bu eylemleri Sovyetleri çok endişelendirdi ve Afganistan'ın kendi nüfuz alanından çıkabileceğini sonucuna vardılar. Öte yandan Davud Han, bundan önce Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmişti ve Brejnev ile görüşmesi sırasında iki taraf arasındaki ilişkiler soğumuştur. Bu nedenle Davud Han'dan bu tür hamleleri beklemeyen Sovyetler, onu devirmek için çalışmaya başladı. Önce Demokratik Halk Partisi'ni birleştirdi ve ardından Afgan ordusundaki 300 Rus danışmanını Davud Han'a karşı askeri ayaklanma sırasında darbecilere ciddi şekilde yardım etmeye teşvik etti (Ataei, 2005, s. 397).

Afganistan'daki Sovyet kuvvetlerinin başkomutanı ve daha sonra savunma bakan yardımcısı ve Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın kıdemli askeri danışmanı ve "Afganistan'daki Kızıl Ordu" kitabının yazarı olan Boris Gromov şunu ifade etmektedir: "Amerika Birleşik Devletleri İran'da yenilgiye uğradıktan sonra, (1979 devrimi) Asya bölgesinde yeni bir müttefik bulmaya çalıştı. Afganistan, başarılı bir gidişat durumunda böyle bir müttefik olabilir. Davut Han'ın attığı bazı adımlar, ABD'nin Ortadoğu'daki konumunu pekiştirme çabalarının başarıya yakın olduğunu

göstermekteydi. Ancak Nisan 1978'de Kabil'de olanlar, Sovyetler Birliği'nin bölgedeki stratejik bir zaferi olarak kabul edilebilir. Ayrıca Afganistan'da Sovyet yanlısı rejimin varlığı, Batılı hükümetlerin üçüncü dünya ülkelerini etkileme arzusunun Sovyet tarafından ciddi kısıtlamalara yol açabileceğini gösteren kesin bir kanıttı” (Gromov, 1995, s. 4). 1978 darbesinin bölgede Sovyetler Birliği'nin stratejik bir zaferi olarak görüldüğü böyle bir durumda, bu darbenin uygulanmasında Sovyetler Birliği'nin rolünün inkar edilemeyeceği sonucuna varılabilir.

Genel olarak Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin Sovyetler Birliği ile yakın ilişkileri ve buna karşılık Afgan ordusunda Demokratik Halk Partisi'ni destekleyen çok sayıda askeri yetkilinin bulunması, öte yandan Sovyetlerin ordudaki geniş nüfuzu, bu darbenin planlanması ve uygulanmasında açık ve belirleyici bir role sahip olduğunu göstermektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SONUÇ

Siyaset sosyolojisi açısından bakıldığında, bir yanda devletin askeri gücünden sorumlu toplumsal gruplardan biri olarak ordunun siyasetteki rolü, diğer yanda bu kurum ile hükümet arasındaki ilişkinin kalitesi ise çok önemlidir. Askeri siyaset sosyolojisi, ordunun siyasete girme arzusunun etkenlerini ve motivasyonlarını bulmaya çalışmaktadır. Ülkenin egemenliğini savunmak, topraklarını ve sınırlarını korumakla görevli olan ve siyaset sahnesine girme hakkı olmayan bir birim, neden bazen hükümetin hakimiyetine karşı çıkıyor ve onu deviriyor?

Tarihsel olarak ordunun siyasete karışması yeni bir konu değildir. 19. yüzyıl tüm Avrupa devletleri 20. yüzyılda Avrupa dışındaki diğer ülkeler “Prusyacılık Modeli”ni benimsedikten sonra ulusal ordular kurdular. Sonradan, bu ordular doğrudan veya dolaylı olarak ülkelerin siyasetinde rol oynamaya başlamıştır.

Siyasete askeri müdahale, toplumların sosyal, siyasal ve kültürel yapılarına göre farklı düzeylerde gerçekleşmektedir. Genel olarak ordu siyasete dört düzeyde müdahale etmektedir. Bu seviyelerin ayrılması ve tanımlanması, siyasete askeri müdahalenin kapsamının ve yoğunluğunun bilinmesine bağlıdır. Darbe girişiminde bulunmak ve doğrudan ordu tarafından iktidarı ele geçirmek, müdahalenin en açık biçimidir.

Siyasete askeri müdahaleyi hangi etkenlerin ve güdülerin kolaylaştırdığı sorusuna cevap olarak, bilim adamları tarafından çeşitli teoriler sunulmuştur. Bazıları, askeri kurumun örgütsel faktörlerini önemli görmüş ve ordunun rolünü değiştirme nedenlerinin, özellikle siyasete müdahale etme eğilimlerinin, askeri örgütlenmenin kendi özel niteliklerinde yattığı görüşündedirler. Askeri kurumun yüksek komuta yoğunluğu, hiyerarşiye sıkı sıkıya bağlılık, güçlü disiplin ve yaygın iç iletişim ve en önemlisi silah tekeli gibi yapısal ve örgütsel özellikleri, ordunun siyasete diğer kurumlardan daha fazla müdahale etmesine neden olur.

Bu görüş karşısında, sosyal faktörleri siyasete askeri müdahalenin temeli olarak gören başka teoriler de vardır. Bu teori, ordunun siyasete müdahalesinin temel gerekçesi olarak toplumun sosyal ve kültürel durumu, siyasi gelişimi ve ekonomik koşulları üzerinde odaklanmıştır. Bu teorinin bir destekçisi olan Feiner, ordunun siyasete katılımının farklı kurumsallaşma seviyelerine sahip olduğuna inanıyor. Bu teorinin savunucularından biri olan Feiner, Ordunun siyasete farklı düzeylerde dahil olmasının,

siyasi hayatın kurumsallaşmasına, siyasi kültürün gelişmesine, siyasi sistemin meşruiyetine ve sivil toplumun genişlemesine bağlı olduğuna inanmaktadır.

Feiner'e göre, siyasete askeri müdahalenin en büyük ve en derin seviyesi, yüksek düzeyde siyasi gelişim elde etmemiş toplumlarda gerçekleşir. Feiner toplumları; olgun siyasi kültüre sahip toplumlar, Siyasal Kültürü Gelişmiş Toplumlarda, Düşük Siyasi Kültüre Sahip Toplumlarda ve Minimal Siyasi Kültüre Sahip Toplumlarda olarak dört kategoriye ayırmıştır. Bu ayırım ile Feiner, ordunun siyasete müdahalesinin daha çok minimal ve az gelişmiş siyasi kültüre sahip toplumlarda gerçekleştiğine inanmaktadır.

Huntington, siyasallaşmış bir toplum düşüncesiyle, ordunun siyasete müdahalesini siyasal etkenlere bağlı değerlendirmekte; siyasallaşan toplumlarda tüm güçlerin ve toplumsal grupların doğrudan siyasete karıştığını vurgulamaktadır. Bu nedenle, siyasete askeri müdahale, az gelişmiş toplumlarda siyasallaşmanın yaygın tezahürlerinden biridir.

Huntington, siyasallaşmış toplumlarda, sosyal gruplar arasında arabuluculuk yapma yeteneğine sahip etkin siyasi kurumların olmadığına ve diğer yandan, çatışmaları çözmek için meşru yöntemler üzerinde bir anlaşma olmadığına inanmaktadır. Sonuç olarak her grup kendi doğasını ve özel yeteneklerini yansıtan yöntemler kullanır; zenginler rüşvet verir, öğrenciler ayaklanır, işçiler greve girer, halk gösteriler düzenler ve askerler darbe yaparlar.

Bazı diğer teorisyenler, askerlerin siyasete müdahalesinin siyasi gerekçelerini ileri sürerler. Bu faktörlerin arasında ordunun güçlendirilmesinde yabancı güçlerin rolü ve bazı üçüncü dünya ülkelerinde militarizmden bahsedebiliriz. Yabancı ülkeler ve casus örgütleri, askeri personeli üçüncü dünya ülkelerinin hükümet politikalarına müdahale etmeye teşvik etmede her zaman önemli bir rol oynamıştır. Bu gibi durumlarda yabancı ülkeler, bu ülkelerin kaynaklarını, rezervlerini veya stratejik konumlarını kullanmak için askeri grupları güçlendirip donatırlar. Ayrıca bu askerlere silah göndererek ve eğiterek onlara nüfuz etmeye çalışırlar ve daha sonra bu üçüncü dünya ülkelerinin askeri güçleri tarafından, bu ülkelerde arzu ettikleri egemenliklerini kurmaya çalışırlar.

Soğuk Savaş ve dünyada iki kutuplu bir sistemin oluşması ve süper güçler arasındaki rekabet, "nüfuz alanı" olarak adlandırılan bir bölgenin oluşmasına neden olmuştu. Bu bölge, süper güçler için hayati öneme sahip olan tüm bölgeleri

içermekteydi. Bu nedenle Soğuk Savaş ve iki kutup arasındaki yoğun rekabet, her iki tarafın da toprak nüfuzunu artırma politikasını uygulamasına, etkisi altındaki ülkelerin ordularını gelişmiş silahlar ve modern askeri teçhizatla donatmasına ve ekonomik destek ve askeri eğitim almasına neden olmuştur. Bu da doğal olarak üçüncü dünya ülkelerin ve etki altındaki ülkelerin ordularının siyasete dahil olmasına neden olmuştur (İnaç ve Erdoğan, 2006, s. 13-14).

Afganistan'da 1747'den önce daimî ve aşiret ordusu 18. yüzyılda Mirwais Han tarafından kuruldu. 1747'den sonra bu iki ordu birleştirildi. Daha sonra Timur Şah döneminden Zaman Şah dönemine kadar ordu aynı vaziyette kalmıştır. Ancak Emir Dost Muhammed Han'ın ikinci döneminde, Afgan ordusu yeni bir aşamaya geçti; iç isyanlarla baş edebilmek ve merkezi hükümeti güçlendirmek için modern, güçlü ve donanımlı bir ordu kurmaya çalıştı. Dost Muhammed Han ilk kez, Avrupa tarzı bir ordu oluşturmak gayesiyle, subayları eğitmek için yabancı askeri danışmanlar tuttu.

1868'e gelindiğinde, Emir Şir Ali Han'ın döneminde diğer reformlarla birlikte ordunun modernize edilmesi için özel bir çaba sarf edildi. Bu dönemde zorunlu askerlik kanunu çıkarıldı ve askerler ilk defa üniforma giydi. Afganistan'ın Ordusu, Emir Abdurrahman Han, Emir Habibullah Han ve Emir Emanullah Han dönemlerinde gelişmeye devam etti. Emanullah döneminde 11 uçakla ilk defa Afgan Hava Kuvvetleri kurulmuş ve subay ve pilotlar eğitim için yurt dışına gönderilmişti.

Bunların dışında, aslında Afganistan'da milli ve modern ordu ilk kez 1953-1963 yılları arasında Zahir Şah ve Başbakan Davud Han döneminde kuruldu. Davud Han, Peştunistan sorununun güçlü bir orduyla çözülebileceğini düşünerek, mevcut tüm askeri birimleri hızla yeniden inşa etti ve güçlü bir ulusal ordu oluşturmak için çalıştı.

Afganistan ve Pakistan, Peştunistan meselesi yüzünden savaş sınırına kadar gittiğinde, Davud Han, komşu ülkeden gelebilecek olası tehlikelere karşı mücadele etmek ve Peştunistan bölgesine ulaşmak için orduyu güçlendirmeye ve modern teçhizatla donatmaya başladı (İnaç, 2014, s. 51).

Davud Han, Afgan ordusunu güçlendirme ve donatma talebinin ABD tarafından reddedilmesinin ardından bu amacını gerçekleştirmek için hemen Sovyetler Birliği'ne yöneldi ve o ülkeden askeri ve ekonomik destek 1960'lı yıllarda nispeten gelişmiş teçhizata sahip güçlü bir ordu kurmayı başardı.

Sovyetler Birliği ve sosyalist blok ülkelerine eğitim için gönderilen Afgan Ordu subayları Afganistan'a döndüklerinde ülkeye yeni fikirler ve ideolojileri de beraberinde getiriyorlardı. Bu konu, ulusların sömürgeciliğin pençesinden kurtulması ve bu on yıldaki küresel gelişmelerle birlikte Afgan ordusunun siyasete yönelmesinin yolunu açtı (İnaç ve Erdoğan, 2006, s. 13).

Siyasetteki bu eğilim daha sonra ordunun bu ülkenin siyasetine müdahale etmesine ve askerlerin gerçekleştirdiği iki darbe ile bir monarşi sisteminin yıkılıp yerine Cumhuriyet sisteminin kurulmasına, diğer bir darbe ile de Demokratik Halk Partisi'nin iktidara gelmesine neden olmuştur. Böylece 1973 ve 1978 yıllarında Ordunun siyasete müdahalesiyle askerler fiilen siyasi iktidarı ele geçirdiler.

Ordunun 1960-1990 yılları arasında Afganistan siyasetine müdahalesine hangi faktörlerin neden olduğu ve bu ülkenin ordusunun siyasete girme arzusunun temel nedenlerinin neler olduğu sorusuna yanıt olarak, ordunun siyasete müdahalesi ve isteğinde hem i hem de dış faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Siyasete askeri müdahale hakkında sunulan fikirlerden yola çıkılarak, bir toplumdaki az gelişmişlik ve siyasi kültür seviyesinin düşük olmasının siyasete askeri müdahaleye zemin hazırladığı söylenebilir.

Feiner, toplumların siyasi gelişimini ve siyasi kültür düzeyini değerlendirmek için üç kriteri göz önünde bulundurmuştur: Meşru güç aktarımı süreçlerini kabul etmek veya kabul etmemek, siyasal sistemin meşruiyetinin temeli konusunda genel bir anlaşma veya anlaşmama, sivil toplum kuruluşlarının entegrasyonu veya ayrışması.

Afganistan'daki toplum sosyal ve siyasi açıdan incelendiğinde, 1960-1990 yılları arasında kabile geleneklerinin güçlü etkisi, dini değerlerin modernizmin önünde engeliş gibi görülmesi, kr körüne geleneklere bağlı olunması, okuryazarlık ve kamuoyu bilincinin düşük olduğunu söyleyebilir. Bu ve benzeri etkenlerin bir neticesi olarak, insanların meşru güç transferi süreçlerine katılımının garanti edildiği uygun bir siyasi kültür düzeyine ulaşamamış ve gelişmiş toplum özelliklerinden yoksun olduğu görülmektedir. İlişkilerin akrabalık/kabile ve dini geleneklere dayandığı bu ülkede, g aktarımı paradigması da “patrimonyal” şekilde ortaya çıkmıştır (İnaç ve Erdoğan, 2006, s. 14).

Siyasi meşruiyetin temelinde geleneksel inançlar ve dini inançlar yatmaktadır ve ülkede siyasi meşruiyet kaynağı olarak “yasallık” dikkate alınmamıştır.

Afganistan'da geleneksel ve etnik yapıların varlığı, hükümdarların inancı ve aşiret gelenekleri, 1964 anayasasının onaylanmasından sonra yeni siyasi sistemin meşruiyetini geçmiş geleneklerden almasına yol açmıştır. Böyle bir ortamda “hukuki meşruiyet”ten söz edilmesi mümkün değildir (İnaç, 2022, s. 202). Öte yandan, 1960'lı yıllara kadar modern toplumların bir özelliği olan sivil toplum partileri ve kurumları geleneksel olarak oluşturulmuştur. Kendi haline bağımsız şekilde kurulması gereken kurumlar gelişmemiş ve geleneksel, etnik ve dini yapıların faaliyetleri nedeniyle önemli ölçüde büyüyememiştir. Bunun bir sonucu olarak kurumlar, insanların siyasi iktidara katılımının getirdiği baskısını ve iktidar aktarımının rekabetçi süreçlerini kurumsallaştıramamıştır (İnaç, Hadji ve Benmansour, 2022, s. 161-162).

Afganistan'da partiler, etnik köken ve dini değerlerin etkisi altında kurulmuş olup, demokrasi yıllarının sonuna kadar parti yasasının onaylanmadığı ve partilerin faaliyetlerine ilişkin toplumsal koşullar ve yasal zeminlerin hazırlanmadığı göz önüne alındığında, asıl görevlerini yerine getiremeyip siyasi süreçte aktif rol oynayamamışlardır.

Dolayısıyla, iç boyutta güç aktarımı yöntemlerindeki zayıflık ve yeni güç aktarımı yöntemlerinin kurumsallaşmaması, hükümetin zayıflığı veya siyasi gayrimeşruluğu, nihayetinde partilerin zayıflığı ve güçlü sivil kurumların oluşmaması; dış boyutta ise, Sovyet müdahalesi ve Afgan ordusu üzerindeki etkisi, ordunun 1973 ve 1978'de iki askeri darbe ile siyasete doğrudan müdahale etmesi ve iktidarı ele geçirmesi neticesi ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Afghan, N. F. (2007). *A perspective on the contemporary history of Afghanistan* (2 st ed). Peshawar: Danesh Publishing Association.
- Ahrari, I. (2013). *General Abdul Qadir's political memoirs* (2 st ed). Hamburg.
- Amani, H. (1999). *Afghanistan and the rise of the Taliban* (1 st ed). Tehran: Shab Publications Institute.
- Amin, A. R. (1984). *A general reflection on the stealthy Sovietisation of Afghanistan*. *Central Asian Survey*, 3(1), 47-61.
- Amir, T. (2011). *National security in the third world* (1 st ed.). Tehran: Danje Publishing.
- Ataie, N. (2015). *Afganistan'a müdahale ve yeni devlet düzeni* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Azimi, N. M. (1999). *Army and politics* (3 st ed). Peshawar: Maiwand Publishing Center.
- Batoor, Q. F. (2018). *Afganistan'da cumhuriyetin kuruluşu* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Burget, F. (2017). *Yakınçağda Afganistan ve Osmanlı Devleti ile ilişkileri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Büyükbaş, M. (2006). *Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a müdahalesi ve Afganistan'da oluşturulan yeni yönetim yapısı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Charkhi, K. S. (2012). *A few hidden pages of Afghanistan's history* (2 st ed). Holland: Shahnameh Foundation.
- Crane, R. I. (1970). *The emergence of modern Afghanistan: Politics of reform and modernization, 1880–1946*. Stanford, Calif: Stanford University Press.
- Çelik, C. (2017). *Afganistan'da cumhuriyet sonrası (1973-2015) din-siyaset ilişkisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

- Çelikbilek, A. M. (2016). *Afganistan'da modernleşme çabaları (1834-1919)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.
- (2017). Afganistan Emiri Şir Ali Han'ın modernleşme çabaları. *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi*, 4(2), 94-110.
- Çiftçi, K. (2009). Soğuk savaş sonrasında ABD: "Rıza" ya dayalı" hegemonya"dan" imparatorluk" düzenine. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(10), 203-219
- Daagavi, M. (2005). *The last five decades of events in Afghanistan* (1 st ed). Peshawar: Al-Azhar Publications Institute.
- Danish, S. (2021). *The mojahedin government and the Taliban emirates; A decade of war and failure* (1 st ed). Kabul: Andisheh Foundation Publications.
- Daulatabadi, B. D. (2003). *Afghanistan birth certificate* (2 st ed). Tehran: Irfan Publications Institute.
- Daulaty, M. (2014). *Military and politics in Afghanistan (1960 – 1990)* (1 st ed). Kabul: Center for Strategic Studies of the Ministry of Foreign Affairs.
- Erman, K. (2012). Sömürgecilik kısıracında Afganistan. *History Studies*, 4(3), 69-82.
- (2017). Ahmed Şah Dürrani öncesinde Afganistan tarihinde Türkler ve diğer kavimler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53(2), 479-495.
- Farhang, M. (1992). *Afghanistan during the last five centuries*. (2 st ed). Alexandria, Virginia: American spade Publications.
- Farsnews Agency (2016 December 21). *Names of Afghanistan through history*. Retrieved from: <https://www.farsnews.ir/af/news/13951001000655/%D9%86%D8%A7%D9%85%E2%80%8C%D9%87%D8%A7%DB%8C-%D8%A7%D9%81%D8%BA%D8%A7%D9%86%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86-%D8%AF%D8%B1-%DA%AF%D8%B0%D8%B1-%D8%AA%D8%A7%D8%B1%DB%8C%D8%AE>
- Ganguly, S. & Howenstein, N. (2009). India-Pakistan rivalry in Afghanistan. *Journal of International Affairs*, 63(1), 127-140.

- Ghobar, G. M. (2016). *Afghanistan in the course of history*. (5 st ed). Tehran: Anwar ul quran.
- Gregorian, V. (2009). *The emergence of modern Afghanistan*. (Kermani A. A. Translator). (2 st ed). Tehran: Irfan Publications Institute.
- Habibyar, A. (2018). *Afganistan'ın siyasi istikrarsızlığında Pakistan'ın etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Hajiyarali, F. (2011). *Afganistan'ın etnik yapısı ve kimlik sorunu* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Hameedi, A. S. (2020). *Afganistan'da Etnik Gruplar Ve Siyaset (2001-2014)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hamnawa, A. (2013). *1989 sonrası Afganistan siyasi meselesinde muhtemel çözüm arayışları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hamşioğlu, O. ve Kundakçi, S. K. (2019). Afganistan'da milli uyanış dönemi ve tarafsızlık politikası (1901-1919): Emir Habibullah Han devri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 34-56.
- Han, A. K. (2011). Sovyet işgali ve sürekli özgürlük: Afganistan'da süpergüç müdahalelerinin uluslararası sisteme etkileri üzerine karşılaştırmalı bir jeopolitik inceleme. *Ortadoğu Etütleri*, 2(2), 57-96.
- Hoge, C. W., Ivany, C. G., Brusher, E. A., Brown III, M. D., Shero, J. C., Adler, A. B., ... & Orman, D. T. (2016). Transformation of mental health care for US soldiers and families during the Iraq and Afghanistan wars: where science and politics intersect. *American Journal of Psychiatry*, 173(4), 334-343.
- Hoge, C. W., Ivany, C. G., Brusher, E. A., Brown III, M. D., Shero, J. C., Adler, A. B., ... & Orman, D. T. (2016). Transformation of mental health care for US soldiers and families during the Iraq and Afghanistan wars: where science and politics intersect. *American Journal of Psychiatry*, 173(4), 334-343.
- Hyman, A. (2002). Nationalism in Afghanistan. *International Journal of Middle East Studies*, 34(2), 299-315.

- İbrahimi, M. D. (2021). *Afganistan ve Pakistan ilişkisinin iniş ve çıkışları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İnaç, H. (2003). Makro toplumsal kuramlar açısından postmodernizm. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 341-351.
- (2004). Identity problems of turkey during the european union integration process. *Journal of Economic and Social Research*, 6(2), 33-62.
- (2007). Rethinking democracy and governance in the EU. *Journal of Academic Studies*, 9(32), 1-31.
- (2014). Çağımızın toplumsal algısını temsil eden parametrelerden kimlik, kültür ve uygarlık kavramlarının sosyo-politik analizi. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 35-57.
- (2017). *Faşizmin ve sosyalizmin sosyo-politik kökenleri* (2. Basım). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- (2018). The possibility of multicultural practice during the age of collective identities in line with Arab spring. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 65, 306-315.
- (2020). Pandemi sonrası yeni dünya düzeni ve Türk dış politikası. İçinde: *Değişen dünyada yükselen Türkiye* (Ş. Arık, Ed.), (s. 1-21). Kütahya: Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- (2020). Yeni dünya düzeninin bir habercisi olarak Azerbaycan-Ermenistan çatışmasının soyo-politik analizi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(3), 509-521.
- (2021). Değişen Güney Kafkasya jeopolitiği ve Rusya-Çin rekabeti. İçinde: *Avrasya denkleminde Rusya-Çin rekabeti* (M. Yorumaz ve S. Yılmaz, Ed.), (ss. 239-251). İstanbul: Astana Yayınları.
- (2021). What does Turkey promise for the Middle East and North Africa?. *Türk Kamu Yönetimi Dergisi*, 1(1), 1-13.
- (2021). Taliban'ı iktidara taşıyan sosyopolitik saiklar. *Türkiye Günlüğü*, 148, 95-111.

- İnaç, H. ve Erdoğan, S. (2006). Postmodern dönemde kamu yönetimi algısı ve kamusal alan tartışmaları. *Akademik Bakış: Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi Celalabad*, 9, 1-16.
- İnaç H. ve Ünal, F. (2013). The construction of national identity in modern times: Theoretical Perspective. *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(11), 223-232.
- İnaç H. ve Yaman, M. (2015). Ulus inşa stratejileri bağlamında Avrupa milli marşlarının sosyo-politik mukayesesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(3), 17-34.
- İnaç H. ve Yacan, İ. (2018) Ülkelerin markalaşma süreci ve marka kavramı. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(3), 317-331.
- İnaç, H., Hadji, A. & Benmansour, Y. (2022). The prospect for Turkish foreign policy in Africa under AK Party governments. *Afro Eurasian Studies*, 9(3), 149-164.
- Jafri, H. A. S., & Jafri, S. A. H. (1969). The democratic process in Afghanistan: Notes on the emerging party system. *The Indian Journal of Political Science*, 30(2), 165-176.
- Jamali, A. (2018). *Afganistan siyasetinde monarşiden demokrasiye geçiş* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Kadioğlu, Ö. (2016 Temmuz 27). Darbelerin ekonomiye etkisi en az 7 yıl. Erişim Adresi: <https://www.dunya.com/kose-yazisi/darbelerin-ekonomiye-etkisi-en-az-7-yil/28841>.
- Kakar, M. (1995). *Afghanistan: The Soviet invasion and the Afghan response, 1979-1982* (1rd ed). California: Univ of California Press.
- Khorram, A .W. (2003). *Abdulvaheed The national army implies the territorial integrity and national unity of Afghanistan* (1 st ed). Kabul: Miwand Publications.
- Kohistani, SH. (2021, April 21). NSIA estimates Afghanistan population to 32.9 million. Retrieved from: <https://thekabultimes.gov.af/nsia-estimates-afghanistan-population-to-32-9-million/>.

- Kundakçi, S. ve Hamşioğlu, O. (2018). Demir Emir Abdurrahman dönemi ve modern Afgan Devleti'nin doğuşu (1880-1901). *Alınları Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 119-143.
- Külünk, F. (2020). *19. Yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'nin Afganistan politikası* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Lal, M. (2012). *Life of the Amir Dost Mohammed Khan of Kabul: With his political proceedings towards the English, Russian, and Persian governments, including the victory and disasters of the british army in Afghanistan* (2 st ed). Cambridge: England Cambridge University Press.
- Mesbahzadeh, B. M. S. (2009). *A brief political history of Afghanistan* (1 st ed). Kabul: Aftab Research Center.
- Moshtaq, S. A. S. (2021). *Afganistan'da modernleşme ve entelektüel hareketler* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Mousavi, D. (2015). Analyzing the political-military performance of Ahmad Shah Durrani and its consequences. *Journal of Islamic History*, 17(5), 131-156
- Musavi, S. A. (2009). *Analytical history of Afghanistan from Zahir Shah to Karzai* (1 st ed). Kabul: Andisheh Publications.
- Noory, M. T. (2014). *Afganistan'daki güvenlik sorunları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Parham, H. R. (2021). *Afganistan'da son yüzyılda dört büyük etnik grubun siyasi katılımı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Qassem, A. S. (2016). *Afganistan's political stability: A dream unrealized* (1st ed). London: Routledge Publishers.
- Roberts, J. J. (2003). *The origins of conflict in Afghanistan* (1 st ed). Westport: Greenwood Publishing Group.
- Rosendo, L. R. (2020). Interpreting for the Afghanistan Spanish force. *War & Society*, 39(1), 42-57.

- Sadat, S. S. (2017). *Nadir Şah döneminde Afganistan* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Sadeed, H. (2017). *Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi ve Afgan halkının direnişi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Salihy, M. A. (2014). *Afganistan'da iktidar mücadelesi ve dış müdahaleler, 1973-2014* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sepenta, R. D. (2017). *Afghanistan politics, a narrative from the inside* (1st ed). Kabul: Azem Publications and Parnian Publications.
- Shakir, S. (2020). *Taliban ve Peştunistan sorunlarının Afganistan-Pakistan ilişkilerine etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şahbaz, D. (2017). Hindistan'da Babür İmparatorluğu'nun kuruluş dönemi: Zahirüddin Muhammed Babür. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 57(1), 582-604.
- Tanin, Z. (2005). *Afghanistan in the 20th century* (1 st ed). Tehran: Irfan Publications Institute.
- Tuna, Ç. (2012). *Başarısız devletlerin bölgesel güvenliğe etkisi: Afganistan-Pakistan etkileşimi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Turani, A. J. (2016). *Amanullah Han dönemi Türk-Afgan ilişkileri (1919-1929)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Tutar, A. E., İnaç, H. ve Güner, Ü. (2006). Dış kaynak kullanımının (Outsourcing) makroekonomik etkileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 279-296.
- Ulfet, A. (2016). *Afganistan'da Sovyet işgali ve ulema* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Wali, M. (2016). *Afghanistan in the strategy of India and Pakistan* (1 st ed). Kabul: Rah Parcham Publications
- Yiğit, M. İnaç, H. ve Güner, Ü. (2007). Genişleme, mali yardım ve ekonomik büyüme perspektiflerinden AB'nin ilk dört genişlemesinin analizi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(2), 81-96.
- Yousaf, M., & Adkin, M. (1992). *The bear trap: Afghanistan's untold story* (1st ed). Lahore: Jang Publishers.

DİZİN

-A-

ABD, 15, 19, 20, 32, 44, 45, 51, 54, 59, 63

Afgan ordusu, 1, 2, 8, 9, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 25, 28, 30, 31, 35, 47, 48, 49, 52, 54, 55, 59, 60, 61

Afganistan, v, viii, ix, 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69

Andarab, 5, 20

-C-

Cumhuriyet, v, 18, 27, 60

-D-

Darbe, v, 17, 29, 30, 33, 51, 57

Davut Han, 2, 31, 32, 44, 46, 54

Demokratik Halk partisi, 28

-E-

Eğitim, 5, ix, 48, 65

-K-

Kabil, 5, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 24, 27, 30, 32, 33, 46, 47, 51, 52, 53, 55

Komünist, 46, 53

-M-

Monarşi, 27

Mücahitler, 18, 19

-P-

Pakistan, 1, 5, 15, 17, 22, 23, 29, 32, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 59, 64, 65, 68, 69

-S-

SSCB, 15, 16, 18, 24, 26, 28, 31

-T-

Taliban, viii, 2, 19, 20, 62, 63, 66, 68

-Z-

Zahir Şah, v, 14, 15, 16, 17, 24, 30, 35, 40, 42, 43, 49, 50, 51, 59